

sosyoloji notları

e-ISSN: 2618-5903

Aralık/December 2018

Cilt/Volume: 2 - Sayı/Issue: 2

sosyoloji notları

Aralık/December 2018

Cilt/Volume: 2 - Sayı/Issue: 2

e-ISSN
2618-5903

İmtiyaz Sahibi / Owner
Cihad Özsöz

Editörler / Editors
Cem Koray Olgun
Cihad Özsöz
İsa Demir

Danışma Kurulu / Advisory Board
(Alfabetik Sırayla / In Alphabetical Order)

- Doç. Dr. Aslıhan Ögün Boyacıoğlu, Hacettepe Üniversitesi
Dr. Çağdaş Ceyhan, Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Emre Gökalp, Anadolu Üniversitesi
Dr. Emre Öztürk, Düzce Üniversitesi
Dr. Erhan Akarçay, Anadolu Üniversitesi
Dr. Fatih Kahraman, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Ferhat Arık, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Gülbin Özdamar Akarçay, Anadolu Üniversitesi
Dr. Gülşen Çakıl Dinçer, Adıyaman Üniversitesi
Dr. İlknur Hacisoftaoğlu, Gedik Üniversitesi
Dr. Levent Taş, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Mehmet Çakır, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Mevlüt Yılmaz, Fırat Üniversitesi
Dr. Mine Karakuş Yetkin, Anadolu Üniversitesi
Dr. Muhammet Fırat, Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Altunoğlu, Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Nadir Suğur, Anadolu Üniversitesi
Dr. Nalan Ova, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Nurşen Adak, Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Oğuz Işık, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer Faik Anlı, Ankara Üniversitesi
Dr. Öznur Yaşar, Namık Kemal Üniversitesi
Dr. Rukiye Çelik, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Saim Can Beritan, Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Selda Adiloğlu, Bursa Teknik Üniversitesi
Dr. Şevket Ercan Kızılay, Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Veysel Bozkurt, İstanbul Üniversitesi
Dr. Zehra Yılmaz, Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Zeynep Kurnaz, Karabük Üniversitesi
Dr. Zuhal Güler, Abant İzzet Baysal Üniversitesi

sosyoloji notları bağımsız, ulusal ve hakemli ve bir e-dergidir.
Yılda iki kez, Haziran ve Aralık aylarında yayımlanır.

sosyoloji notları is an independent, national and peer-reviewed e-journal.
It is published twice a year in June and December.

BU SAYININ HAKEM KURULU / REVIEWERS OF CURRENT ISSUE

(Alfabetik Sırayla / In Alphabetical Order)

Dr. Emre Öztürk, Düzce Üniversitesi
Dr. Ferhat Arık, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Levent Taş, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Mehmet Çakır, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Nalan Ova, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer Faik Anlı, Ankara Üniversitesi
Dr. Öznur Yaşar, Namık Kemal Üniversitesi
Dr. Selda Adiloğlu, Bursa Teknik Üniversitesi
Dr. Zeynep Kurnaz, Karabük Üniversitesi

Redaksiyon / Proofreading

Onur İşçi

İngilizce Redaksiyon / English Proofreading

Fatih Özsöz

İletişim / Contact

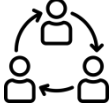
dergipark.gov.tr/sosnot
sosyolojinotlari@gmail.com

Teknik Destek / Technical Support

Cihad Özsöz, cozsoz@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS**EDİTÖRLERDEN***FROM THE EDITORS*

175

*İRFAN ÖZET***HABİTUS DÖNÜŞÜMÜ OLARAK MUHAFAZAKÂRLIĞIN
İKTİDAR DENEYİMİNİ KAVRAMSALLAŞTIRMAK***CONCEPTUALIZING THE EXPERIENCE OF CONSERVATISM AS A HABITUS TRANSFORM*

176-194

*ELİF SABAHAT UYAR MURA***SOSYAL BİLİMLERDE EDİLGEN DİL KULLANIMI ÜZERİNE BİR TARTIŞMA:
KADINA YÖNELİK ERKEK ŞİDDETİ ÖRNEĞİ***A DISCUSSION ON THE USE OF PASSIVE VOICE IN SOCIAL SCIENCES:**THE EXAMPLE OF MEN VIOLENCE AGAINST WOMEN*

195-209

*ÖZLEM AYDOĞMUŞ ÖRDEM***MODERNİTE KÜLTÜRÜ VE TÜRK MODERNLEŞMESİ***CULTURE OF MODERNITY AND TURKISH MODERNIZATION*

210-221

EDİTÖRLERDEN

Yapılan bilimsel araştırmalar sonucunda ortaya çıkan bilginin paylaşılmasında evrimii dergilerin etkinliğinin artması kuşkusuz yayın dünyasında bir canlılık yaratıyor. Ancak bu çeşitlilik son zamanlarda iki açıdan sorun yaratıyor. Bunlardan ilki dergi sayısının artmasıyla birlikte gönderilen her makalenin yayınlanacağı düşüncesi. Bu düşünce yazarların çalışmalarını, makale formatına getirmeden ve gönderecekleri dergilerin yazım kurallarına dikkat etmeden göndermelerine neden oluyor. Genellikle makale formatına getirilmemiş çalışmalar doğrudan reddedilirken, yazım kurallarına uymayan ama içerik olarak yayımlanmaya değer bulunan makaleleri düzenlemek çoğunlukla editörlere kalıyor. Editörler için bu durum kendi işlerinin ötesinde büyük bir yük anlamına geliyor. İlkiyle bağlantılı diğer bir sorun ise dergi ve makale sayısının hızla artışının bilimsel çalışmaların niteliğini arttıracacağı düşüncesi. Bu durumun akademik camia içinde puan ve prestijli dergilerde yayın yapma kaygısı ile alakalı olduğunu da söyleyebiliriz. Bu sebeple yazar için üretimde ve hakem için değerlendirmede yeterli hassasiyetin ve istekliliğin sağlanamadığı bir yayıncılık pratiği gelişmeye başlıyor. Ancak bu sorunlara sadece bu açıdan bakmıyoruz. Bizce asıl sorun bilim yapma pratiğinin bu alanda eğitim görmüş kişiler tarafından bile basite indirgenmeye çalışılması ve bilimsel bir çalışmanın gerektirdiği etik sorumlulukların yeterince ciddiye alınmamasıdır.

Dergimiz bu son sayısını çıkartırken yukarıda bahsettiğimiz iki sorunla da yüzleşmek zorunda kaldı. Tabii ki bu sorunlar, çalışma motivasyonumuzu dşrmedi ancak akademik yayıncılığın geleceği hakkında endişelerimizi de perçinledi. Yine de **sosyoloji notları** 2007 yılında bir ğrenci dergisi olarak kurulduğu günkü heyecan ve isteğini 2017 yılından bu yana DergiPark bünyesinde şu anda okuduğunuz haline taşıyarak devam ettiriyor. Daha çok okumak ve daha çok nitelikli akademik çalışma üretmek dileğiyle.

sosyoloji notları

HABİTUS DÖNÜŞÜMÜ OLARAK MUHAFAZAKÂRLIĞIN İKTİDAR DENEYİMİNİ KAVRAMSALLAŞTIRMAK¹

CONCEPTUALIZING THE EXPERIENCE OF CONSERVATISM AS A HABITUS TRANSFORM

İrfan ÖZET²

ÖZET

Muhafazakârlık paydasında buluşan toplumsal blok, günümüz Türkiye’inde merkezileşerek iktidar öznesi haline gelmiştir. Bu gerçeklikten hareketle çalışmanın amacı, toplumsal ve siyasal düzeyde gelişen bu iktidar deneyiminin kentli muhafazakârlarda habitus dönüşümüne etkilerini ortaya koymaktır. Gündelik yaşamda bir eylem ve algı hattı olarak habitus, yapısal düzeydeki dönüşümler etrafında biçimlenmektedir. Bu çerçevede muhafazakârların hiyerarşi alanlarındaki değişen yörüngesi, habitusun izlediği güzergahı doğrudan belirlemektedir. Özellikle egemen grupların rutin bir kamusal refleksi olarak dışlayıcı kapanmanın muhafazakârların yaşam alanlarında artan hacmi, dönüşümün en net yansıma imkânı bulduğu zemin halindedir. Dışlayıcı kapanma ve habitus dönüşümü arasındaki bu bağıntı, çalışmanın yaslandığı temel referans alanıdır. Muhafazakârların yaşam alanlarında dışlayıcı kapanmanın sınıfsal ve kültürel düzeyde artan seyri, son tahlilde habitusu da dönüştürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Habitus dönüşümü, dayanışmacı kapanma, dışlayıcı kapanma, İslami hareket

ABSTRACT

The social block, which met in the frame of conservatism, became the subject of power by becoming centralized in today’s Turkey. Moving from this reality, the aim of this study is to reveal the effects of this power developed on the social and political level on the habitus transformation in urban conservatives. Habitus as a line of action and perception in everyday life is shaped around structural transformations. In this context, the changing trajectory of conservatives in the hierarchy areas directly determines the route followed by the habitus. The increasing volume of exclusionary closure in conservative living spaces, especially as a routine public reflex of the dominant groups, is the ground where transformation has the most clear reflection possibility. This correlation between exclusionary closure and habitus transformation is the main reference area for which the study is based. In conservative living spaces, the increasing course of exclusionary closure at the class and cultural level transforms the habitus in the final analysis.

Keywords: Habitus transformation, solidaristic closure, exclusionary closure, Islamic movement

¹ Bu makale, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı’nda Doç. Dr. Cevdet Yılmaz danışmanlığında tamamlanan “Kentli Muhafazakârlarda Habitus Dönüşümü: Fatih ve Başakşehir Örneği” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

² Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı. E-Posta: vizyon24@hotmail.com

GİRİŞ

Modern sosyolojide, sistem karşıtı hareketlerin ve toplulukların iktidara kavuşma süreciyle birlikte dönüşümü, merkezi ilgi alanlarından biri olmayı sürdürmektedir. Türkiye örneğinde bu sosyolojinin taşıyıcı aktörlerinden biri de muhafazakârlardır.³ Modernleşme sürecinin uzun bir safhasında “çevre”de konumlanan muhafazakâr blok (partiler, cemaatler, STK’lar...), günümüzde toplumsal ve siyasal boyutlarıyla iktidar merkezinde yer almaktadır. Yeni deneyimle birlikte, muhafazakârlığa ilişkin “modern retorik” önemli ölçüde yön değiştirir. Açılan yeni sayfada iktidar statüsüne erişim deneyimi, muhafazakârlığın kamusal reflekslerini biçimlendirmektedir. Nitekim muhafazakâr yaşam alanlarında gündelik ilişkilerin ritmi, giderek egemen topluluklara özgü zihniyet ve davranış kalıpları yönünde hız kazanmaktadır.⁴ Bu çerçevede “sistemin değişimi ve dönüşümü”⁵ odaklı dinamik repertuarın

³ Muhafazakârlığın araştırmadaki ifade alanını; kavramsal boyutla birlikte, modern Türkiye örneğinde tarihsel ve toplumsal tecrübeleri belirler. Muhafazakârlık, ilk olarak etimolojik kökeninde yer aldığı gibi, “muhafaza etme” motivasyonlarının ön planda olduğu bir sosyal gerçekliğe işaret eder. Burada “muhafaza edilenin ne olduğu?” ise, toplumsal ve tarihsel tecrübeye göre değişen bir durumdur. Kavramın felsefi varlığı ilk olarak, 1790’da Edmund Burke tarafından yazılan “*Fransa’daki Devrim Üzerine Düşünceler*” kitabı ile şekillendi. Bu açıdan kavramın dolaşıma sokulduğu tarihsel moment Aydınlanma Çağı, Fransız Devrimi ve Sanayi İnkılabı’nın beraberinde tetiklediği radikal değişim dalgasıdır. Evrensel ölçekte yaygınlık kazanan bu süreç karşısında muhafazakârlığın ana refleksi, “toplumların geçmişten günümüze taşıdıkları özgün kurumların büsbütün aşılması” tehlikesinin altını çizen bir itirazdır. Radikal değişim dalgası karşısında yerel değerlerin savunuculuğuna soyunan muhafazakarlıkta din, aile, cemaat gibi ara kurumların hayati varlığına işaret edilir. Bu açıdan toplumsal değişimlerin “tedrici” bir zeminde ve geleneksel ara kurumların varlığını gözetten bir hassasiyetle sürdürülmesinin altı çizilir. Burke, Fransa örneğinde jakoben elitlerin tarih ve geleneğe saldırılarının tahribat düzeyini, İngiliz “Doğu Hindistan” Şirketi’nin Hint kültürüne saldırganlığıyla eş tutar. (Nisbet, 2007, s. 55-108).

Muhafazakârlıkla ilgili bu genel çerçeve, birçok toplumda olduğu gibi, modernleşen Türkiye’de de muhafazakârlığın ortaya çıkışı ve gelişimiyle ilgili oldukça anlamlı bir tablo ortaya koyar. Ana hatlarıyla Türk muhafazakârlığı, erken Cumhuriyet dönemiyle hız kazanan radikal devrimler karşısında, din merkezli geleneksel değerler ve ara kurumların istikrarına odaklanan bir çizgiyi temsil eder. Bu çerçevede, “toplumsal değişimler”le ilgili temel refleksleri, muhafazakârlığın evrensel tecrübeleriyle önemli ölçüde uyum içerisinde. Türk muhafazakârlığında, modernleşmenin ekonomik ve teknolojik boyutlarıyla yoğun bir bütünleşme arzusu gelişirken; kültürel değişim taleplerine ise sert bir direnç gösterilir. Araştırma ise, muhafazakârlığın toplumsal ve siyasal düzeydeki güncel iktidar deneyimi öncesindeki bu *a priori*nin ne ölçüde dönüştüğünü, gündelik yaşamın eğilimler, tutumlar ve ilişkiler ağına yönelerek anlamaya çalışır.

Diğer taraftan çalışmada “güncel bir iktidar öznesi olarak muhafazakarlık”, politik iktidar ve onunla bütünleşen toplumsal bloku kuşatan “kamusal kimlik”ten hareketle seçilmiştir. Bu çerçevede, AKP’nin kurucu ideologlarından Yalçın Akdoğan’ın parti örgütü tarafından yayınlanan “AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi” adlı çalışmasında sunuş yazısını kaleme alan R. Tayyip Erdoğan’ın daha ilk cümlesi, bu gerçekliği oldukça net bir şekilde ifade etmektedir: “Adalet ve Kalkınma Partisi, siyaset felsefesini muhafazakâr demokrasi olarak belirlemiştir.” (Akdoğan, 2003, s. 3)

⁴ Nitekim çalışma, politik temsillerin merkezde olduğu makro-yapısal “iktidar alanı” ve gündelik yaşamda gelişen deneyim ve eğilimler arasında simbiyotik bir ilişkiden hareket eder. Sözelimi Wacquant’a göre, alan içindeki konumları, aktörleri ve sosyal grupları belirli reflekslere yöneltir: Egemen konumları işgal edenler, *koruma stratejilerini* sürdürme eğilimindeyken; tabi konumdakiler *yıkma stratejileri* geliştirmeye yatkındırlar (Wacquant, 2014, s. 64). Bir diğer ifadeyle, grupların toplumsal dünyayı algılama ve inşa etme biçimleri, toplumsal hiyerarşideki konumları temelinde gelişir (Ritzer, 2013, s. 530). Dolayısıyla gündelik yaşamda bir

yerini, “statükocu” ve “tekelleşmeci” eğilimler alır. Makro düzeydeki bu dönüşüm, muhafazakâr seçkinlerin kamusal politikalarından, sıradan muhafazakârların gündelik yaşam ayrıntılarına kadar uzanır.

Muhafazakârlık paydasında buluşan toplumsal bloğun modernleşme süreci boyunca devingen niteliği, çalışmanın da “süreç temelli” ve “kapsayıcı” kavramsal önermelere yönelmesini sağlamıştır. Seçilen kavramların, muhafazakârlığın toplumsal ve siyasal iktidar düzeyindeki akışkan sürecini açıklama kapasitesi göz önünde bulundurulmuştur. Bu çerçevede iktidarın toplumsal-sınıfsal ve kültürel düzeyleri içeren geniş sahasında, grupların rekabetçi-dışlayıcı motivasyonlarını merkeze alan Weberyen “sosyal kapanma” ve Bourdieücü “habitus dönüşümü” kavramları bunların başında gelir.

Sosyal kapanma alanı, muhafazakârların toplumsal ve siyasal iktidara erişim sürecinde rekabet ve çatışma deneyimlerine yapısal bir çerçeveden hareketle yaklaşır. “Habitus” ise, gündelik deneyimlerin üretimi ve yeniden üretimiyle (Özsöz, 2009, s. 19), makro düzeydeki bu gerçekliği belirli bir istikrara kavuşturmaktadır. Nitekim muhafazakârların iktidar dağılımında değişen konumları, gündelik yaşamda bir eylem ve algı hattı olarak habitusun izlediği güzergahı doğrudan belirlemektedir. Bu analizi muhafazakârlığın kentsel serencamı üzerinden somutlaştırdığımızda, “İslami hareket” etrafında gelişen dinamik ağ modeli öne çıkar. 1950’lerin göç sürecinden itibaren Kemalist modernliğe yönelik, kent ortamlarındaki bir dizi alanda hayata geçirilen “karşı-ağlar”, muhafazakârlığın toplumsal hiyerarşideki sıçramasında belirleyici dinamik olarak yer alır. Çalışma boyunca, mekân ve ağ-türü dinamikler etrafındaki bu ortak hikayeden hareketle, habitus dönüşümünün izleri sürülmeye çalışılacaktır.

---

eylem ve algı hattı olarak habitusun biçimlenmesi ve dönüşümü; muhafazakârların hiyerarşi/iktidar konumundan bağımsız gelişmez.

Tez çalışması kapsamında, kentli muhafazakârlar odağında gelişen dönüşüm, daha çok gündelik yaşama yansıyan boyutlarıyla ele alınmıştır. Sözgelimi araştırma kapsamında siyasal parti ve örgütlere yer verilse de, bunların özellikle seçili mekânlardaki ilişkiler dünyasına dönük yüzleri öne çıkarılmıştır.

⁵ Nitekim, İslamcılığın muhalif zamanlarındaki entelektüel temsillerinden “Yeni Zemin” dergisinde yer alan kapak dosyaları da, bu dinamizmi çarpıcı bir şekilde ifade etmektedir:

“Değişimin Önündeki Engel: Kemalizm”, **Yeni Zemin**, Sayı:16, 1994.

Davut Dursun, “Devleti Küçültmek Özgürlük Sorunudur”, **Yeni Zemin**, Sayı:8, 1993.

Dönüşümü Kavramsallaştırmak

Sosyal gerçekliği, toplumsal grupların dönüşümlerini dâhil ederek açıklama imkânı sunan sosyal kapanma, çalışmanın temel kavramsal referanslarının başında gelir. Kavram, sosyolojik yazında ilk olarak Weber tarafından dolaşıma sokulur. Çağdaşı olan birçok sosyal bilimci gibi, Weber’in de modern topluma ilişkin analizlerinin merkezinde “sosyal eşitsizlikler” yer almaktadır. Ancak Weber’in eşitsizlik tasavvuru, ekonomizmin piyasa ilişkilerinden, kültürel kimliğin ayırım üreten motivasyonlarına kadar uzanır. Bu yönüyle tabakalaşma alanını üretim araçlarıyla ilişkilerle sınırlayan Marksist çözümlemeden farklılaşır. Diğer taraftan Weber, “eşitsizliğin” bir toplumsal gerçeklik olduğunu da kabul eder. Elit grupların, kendileri dışında kalan geniş sosyal kesimlerin toplumsal yaşamdaki kaynak ve fırsat alanlarına erişimlerini sınırlandırma ve yaşam şanslarını maksimize etme adına kapanmalara yöneldiklerini belirtir (Weber, 2012, s. 464), (Weir, 2007, s. 790).

Görüldüğü gibi Weber’in kapanma tasavvuru, modern toplumlardaki güç, eşitsizlik ve dışlama pratiklerini, sosyal gruplara dönük boyutlarıyla ele almaktadır. Buradaki topluluklar skalası; mikro ölçekteki sınıf-kültürel cemaatlerden, kentli muhafazakârlar örneğinde belirli bir kimlik etrafında bütünleşen daha geniş kitlelere kadar uzanır. Toplum ise; “sınıf ya da statü-temelli kolektiviteler halinde örgütlenen insanların genelde ekonomik, politik ve simgesel kaynaklara sahip olma ayrıcalığını genişletme ve koruma mücadelesinde buldukları alanlar” (Turner, 2000, s. 28) olarak görülür. Bu strateji doğal olarak, toplumsal yaşamdaki imtiyaz alanlarının dağılımında sürprize yer bırakmayarak, egemen grupların dışında bir seçeneğe yer bırakmamaktadır.

“Kapanma”, grupların kendilerini ötekilerden ayıran sınırları koruma sürecine göndermede bulunur (Giddens, 2000, s. 229). Çoğunluk grup üyeleri, azınlıktaki gruplara karşı gündelik yaşamında iş, evlilik ve konut piyasalarında ayrımcı davranabilirler (Wimmer, 2008, s. 991). Gruplar arası eşitsizliğin hüküm sürdüğü modern toplumlarda egemen gruplar; azınlık ve madun düzeydeki zayıf toplulukları damgalayabilir, tanımlayabilir ve etiketlendirebilir. Sosyolojik olarak gruplar arasındaki güç dengesizliği de, doğal olarak bu tür damgalama süreçlerinde açığa çıkar. Damgalayabilme, toplumsal gücü gösterir. Damgalamayla birlikte baskın grup, madun gruplarla ilgili kalıp yargılar üretir (Çayır, 2012, s. 11).

Sosyal kapanmanın çalışmadaki bir diğer işlevselliği; modern toplumlardaki hiyerarşik manzarayı, kimlik gruplarının dönüşümlerini dâhil ederek açıklama imkânı

sunmasıdır. Bu açıdan “süreç temelli” bir yaklaşımdan hareket eder. Özellikle Parkin’in kapanma perspektifine yöneldiğimizde, bu gerçeklik kendisini daha net gösterir. Parkin, sosyal kapanmayı statü gruplarının dışlayıcı pratikleriyle sınırlandıran Weber’in aksine (Weber, 2012, s. 464); kapanma alanını “alt-kimlik grupları”nın dâhil olabildiği bir zemine doğru genişletir (Parkin, 1974, s. 5-10; Parkin, 2006, s. 126). Bu açıdan, toplumsal yaşamdaki fırsat alanlarının çeperinde kalmış sistem karşıtı grupların merkezileşme sürecine odaklanır. Parkin’e göre, hiyerarşik manzaranın etkisiyle madun grupların yaygın bir kamusal refleksi olarak, “dayanışma” temelli bir kapanma formu öne çıkar. Dayanışma ağlarının topluluğu mobilize kılmasıyla, tabakalaşma sisteminin dengelenmesi öngörülür (Parkin, 1974, s. 5-10).

Gelinen noktada, mobilizasyon kaynağı olarak dayanışma ağlarına başvurulması, kimlik gruplarının sosyal hiyerarşinin merkezine açılımında önemli rol oynar. Ancak merkezileşme süreciyle birlikte, bir “iktidar rutini” olarak kapanma formları da çeşitlenmeye başlar: Dayanışmacı ilişki ağlarına ilaveten, egemen gruplara özgü “*dışlayıcı kapanma*” eğilimleri ortaya çıkar. Parkin, bu süreci “*ikili kapanma*” olarak adlandırır (Parkin, 2006, s. 126-127). Bu süreçte, dayanışmacı-içermeci ilişki ağlarının topluluk üzerindeki belirleyici niteliği aşınmaktadır. Grup, toplumsal hiyerarşide merkeze yerleştikçe, kamusal yüzünde dışlayıcı kapanma eğilimleri de ağırlık kazanabilmektedir.

Diğer taraftan, kapanma formları etrafındaki bu dönüşümün gündelik yaşamın ayrıntılı ve incelikli dünyasındaki temsillerine yöneldiğimizde, Bourdieu’nün “toplumsal yapıların içselleştirilmesinden kaynaklanan pratik oluşum kalıpları” (Bourdieu, 2015, s. 162) olarak adlandırdığı “*habitus*” kavramı, önemli bir referans olarak yerini alır. Kavram olarak habitus, bireylerin sosyalleşme süreciyle belirli bir şekilde dünyayı görmelerine yol açan algılar, değerlendirmeler ve eylemler matrisi olarak hizmet gören eğilim ve yatkınlıklardır. Bireysel karakter ya da ahlaktan ziyade, sosyal yapıları meşrulaştıran ve yeniden üreten kültürel-sınıfsal koşullara işaret eder (Silva, 2006, s. 233). Dolayısıyla habitus; düşünce tarzımız, eşyayı tasnif şeklimiz, dünya görüşümüz ve duygularımızdan hareketle, “biz” ve “çevremizdeki dünya” arasındaki ilişkilere işaret eder (Yel, 2014, s. 565).

Habitusla ilgili bu kısa tanımlamadan sonra, kavramın sosyal kapanma alanıyla bağlantısına değinmek gerekir. Önceki başlıkta vurgulandığı gibi, alan içindeki konumları, aktörleri ve sosyal grupları belirli reflekslere yöneltir: Egemen konumları işgal edenler, *koruma stratejilerini* sürdürme eğilimindeyken; tabi konumdakiler *yıkma stratejileri* geliştirmeye yatkındırlar (Wacquant, 2014, s. 64). Bu yönüyle habitus, toplumsal dünya

içerisinde uzun süre bir konum ya da hiyerarşi alanında bulunmanın sonucu olarak gelişir. Dolayısıyla sosyal gruplar düzeyinde düşündüğümüzde, grubun hiyerarşi dünyası içerisindeki konumunun doğasına bağlı olarak gelişir ya da değişir (Ritzer, 2013, s. 531). Gelinek noktada habitusun biçimlenmesi ve gelişimi; toplulukların hiyerarşi/iktidar konumundan bağımsız gelişmez. Aynı zamanda iktidar dağılımındaki değişimler, gündelik yaşamdaki bir eylem ve algı hattı olarak habitusun dönüşümünde belirleyicidir.

Bourdieu'ye göre habitus, mutlak ve değişmez bir form olarak düşünülmemelidir. Yeni deneyimlere bağlı olarak, durmaksızın değişir (Bourdieu, 2016, s. 193). Bu çerçevede habitus, mekanik biçimde bireylerin zihinsel tasarımları ve eylemlerini belirleyen katı bir eğilimler sistemi değildir. Güncel toplumsal koşullar, habitusu bütünüyle açıklamaz, o değişime açıktır. Grubun ya da bireyin sosyal hiyerarşideki yörüngesi, sosyal mobilizasyon deneyimi habitus dönüşümlerini analiz etmek için göz önüne alınmalıdır (Cuhe, 2013, s. 113). Nitekim Türk muhafazakârlığının modernleşme süreci boyunca iktidar dağılımındaki farklılaşan konumları, kent ortamlarında hayata geçirdiği habitusun izlediği güzergahı önemli ölçüde belirlemektedir.

Kentsel Deneyimin Erken Evreleri: “Karşı-Ağlar” ve Filizlenen Habitus

Sosyal kapanmanın grupların rekabet ve çatışma arenası olarak gördüğü kamusal deneyim; muhafazakârların 1950'lerden günümüze kentsel alanlarda ivme kazanan merkezileşme sürecine uyarlandığında, oldukça anlamlı bir manzara ortaya çıkar. Kadraja ilk olarak, araştırmaya seçilen topluluğun ve mekânın (Fatih) karşılıklı etkileşimleri girmektedir. Muhafazakârlığın kentsel alanlarda yeni bir entite olarak görünümüne kavuşması, özellikle 1950 sonrası taşradan metropollere doğru gelişen göç dalgasıyla gerçekleşir. Kentin “çeperdeki sosyolojisi”nin ana akım temsili haline gelen kitle, zamanla politik, mekânsal, iktisadi vb. bir dizi alanda yaygınlığa kavuşur. İslami hareket etrafında, Kemalist modernliğe yönelik, toplumsal alanın kılcal damarlarına kadar yayılan dinamik bir *karşı-ağ* modeli sahne almaktadır. Geniş topluluğun farklılaşan alanlardaki bu varlığı, çalışmada “sosyal hareket” boyutları üzerinden analiz edilmiştir. Habitusun kentsel ortamlarda gelişimi adına sosyal hareketlere başvurulması, Göle'ye göre, İslamileşmeyi “siyasal aktörler” üzerinden ele alma indirgemeciliğinden kurtulma adına önemlidir. Kentsel-İslam'a, sosyal hareketler hattından yönelmek; siyasal hareketin kapsayıcılığı karşısında gölgede kalan alt akımları açıklamamızı mümkün kılmaktadır. Sosyal hareketler yaklaşımı, kentsel-İslami habitusun süreçsel

yönlerine, dolayısıyla oturmamış, dinamik ve değişim halindeki karakterine vurgu yapar (Göle, 2000, s. 21-22). Nitekim bu çalışma da, muhafazakârlığın kentsel serencamını değişime kapalı-statik kalıpların ötesine uzanarak, dinamik bir habitus olarak resmetmektedir.

Diğer taraftan taşralı muhafazakârların kente yerleşimiyle ivme kazanan dayanışma ağları, ağırlıklı olarak iki ana motivasyondan hareketle kurulur. Dayanışmanın erken modelleri, kentin kültürel ve ekonomik düzeydeki karmaşık haritasında, *tutunmaya dönük* motivasyonlarla biçimlenir. Bu ilişki ağları, göçmen muhafazakârları kentin massedici etkileri karşısında kaybolmaktan kurtarmış, kentte var kalabilmenin temel koşulu olan iş ve konut piyasasında tutunabilme fırsatları oluşturmuştur (Işık ve Pınarcıoğlu, 2013, s. 96). Benzer ağlar aracılığıyla, kültürel kimliği muhafaza, hatta kentli bir düzeye kavuşturma imkanları da gelişmiştir. Dolayısıyla kentsel yaşama entegrasyonun öncü deneyimleri, taşralı kitlenin kendi habitusu sınırlarında gelişen, mütevazı düzeydeki ekonomik ve kültürel imkân alanlarına sahne olmaktadır.

Diğer taraftan, istikrarlı bir hat izleyen ve giderek derinleşen dayanışma ağlarının muhafazakâr topluluk için taşıdığı anlam da genişleyecekti. Erken modelleri kentsel yaşama “tutunma” düzeyinde gelişen bu ağlar; zamanla “kamusal yaşama hakim olarak; salt dayanışma ilişkisinden çıkıp, güç ilişkilerine dönüşür” (Erder, 2015, s. 64). Parkin’in belirttiği gibi, dayanışma ağlarının kamusal deneyime yön vermesiyle, toplumsal iktidarın dağılımında merkezde yer alan seçkinlerin imtiyaz alanlarına doğrudan meydan okunuyordu (Parkin, 1974, s. 5). Dayanışma ağlarının ürettiği dinamizm, geniş topluluğa “*güç ve iktidar alanlarına yerleşim*” motivasyonu kazandırıyordu. Parti örgütleri, STK’lar, cemaatler vb. aktörler etrafında gelişen dayanışmanın içeriği, giderek “stratejik” bir anlama kavuşuyordu.

Bu tür motivasyonların merkeziliği, toplumun “maduniyet hanesinde” yer alan diğer kesimleriyle kurulan ilişkilerde de kendisini göstermekteydi. Kemalist modernliğin “makbullük sınırları” dışında kalan çevredeki geniş kitleyle kurulan iletişimde, “davet” diline başvuruluyordu. Nitekim Simmel’e göre, çatışma süreci yalnızca ötekileştirilen gruplara karşı sınırları belirginleştirmez; birbirleriyle hiçbir ilişkisi olmayan bireyleri ve grupları da bir araya getirebilir (Simmel, 1966, s. 98-99). Bu çerçevede, Türkiyeli muhafazakârların 1950 sonrası kamusal iletişim reflekslerine yöneldiğimizde, Simmel’in vurguladığı türden bir “konsensüs” arayışı öne çıkar. Kemalist hegemonya karşısında, çeperdeki toplulukların temerküz ettiği İslami muhalefet hattı; etnik, kültürel ve sınıfsal düzeyde çok farklı

katmanlara seslenebilmekteydi. Simmel'in yaklaşımıyla çoğulcu bir kamusalığa açılan bu tür pratikler, çatışma sürecinin doğal refleksi olarak gelişmekteydi.

Benzer olarak Parkin'e göre, toplumsal iktidarın dağılımında çeperde yer alan grupların kolektif gruplara yönelik dışlama stratejileri, dayanışmacı kapanma evresinde aktif değildir. Bu süreçte dışlamaya dair pratikler, daha çok bireysel ilişkilerin sınırlı alanlarında gelişir (Parkin, 1974, s. 10). Dolayısıyla dayanışmacı kapanma evresinde grubun temel motivasyonu, dayanışma ağları üzerinden sosyal hareketliliğe kavuşarak, toplumsal iktidarın dağılımındaki setleri kaldırmaktır. Kolektif-kimlik temelli dışlamalar, bu evrede öne çık(arıl)maz. Nitekim, muhafazakârlığın erken kentsel deneyimlerinde gelişen habitus, nispeten kapsayıcı ve içermeci bir hüviyete sahiptir. Ancak bu gerçeklik, muhafazakârlığın toplumsal iktidarın dağılımındaki konumuyla önemli ölçüde bağıntılıdır.

Habitusun İnşasına Mekânlardan Bakmak: Fatih Örneği

Muhafazakâr dayanışmanın kentte en yoğun görünümüne kavuştuğu mekânlar ise *mahalleler*dir. Kentin taşra sosyolojisine açılan saçakları ya da merkezindeki yerli-orta sınıfların giderek boşalttığı alanlar halini alan bu mekânsal birimler; bir dizi enformel ilişki ağlarıyla donatılmaktaydı. Bu tür enformel ağların sağladığı güvenceyle, taşradan kentin mahalle alanlarına yönelen göçmen muhafazakârlar, Alver'in deyişiyle, burada “bir aidiyet ortamına dahil olmaktadır (Alver, 2013, s. 47). Bu yönüyle mahalle; kent ortamıyla tanışmış muhafazakârların kimlik edindiği ve dış dünyaya dönük algısını belirli kalıplar etrafında biçimlendiren eğilim ve normları ifade eden *habitusun* inşa alanıdır.

Dolayısıyla muhafazakâr topluluk ve mekânın karşılıklı etkileşimine dayalı bir dönüşüm serüvenine tanık olunmaktadır. Casey'e göre, “mekânsız benlik ve benliksiz mekân yoktur. Mekân ve benlik arasındaki bu bağıntıyı ise habitus oluşturur. Dolayısıyla belirli bir habitus, aynı zamanda belirli bir mekânda ortaya çıkar” (Casey, 2001, s. 684-686). Nitekim “dayanışmadan güç ilişkilerine uzanan” (Erder, 2015, s. 63) bir dizi ağ, kentin mahalle alanlarında İslami habitusu biçimlendirmektedir. Cemaatler, partiler, öğrenci yurtları, gençlik örgütleri gibi çeşitlenen ağlar; tepede “din”in yer aldığı habitusu, istikrara kavuşturmaktadır. Mahallelerin fiziksel ve sosyal hafızası ise, bu dönüşümü yansıtan deneyimlere sahne olmaktadır.

Karşılıklı etkileşim sürecinin diğer halkasını ise, Fatih örneğinde *mekânın kendi iç dönüşüm süreçleri* oluşturur. Nitekim habitusun kentsel formunun biçimlenmesinde, Cumhuriyet sonrası dönemin ekonomi-politik dönüşümleri belirleyicidir. Bölgedeki ekonomi-politik dönüşümleri tetikleyen ana dinamik, Haliç kıyılarının 1930’lardan itibaren endüstriyel işletmelere açılmasıdır. Dönem boyunca, devlet elitleri tarafından görevlendirilen Fransız kent plancısı Henri Prost’un kararlarıyla, Haliç kıyılarındaki yalıların yerini, sanayi kuruluşları almıştır (Tekeli, 1994, s. 264). Bu çerçevede Haliç’in Fatih’e bakan kıyılarını çevreleyen Ayvansaray ve Balat mahalleleri, 1980’lerin ortasına değin endüstriyel havzaya dönüşmüştür. Kentin diğer alanlarında genişleyen sanayi bölgeleri etrafında çok sayıda gecekondu mahallesi ortaya çıktığı gibi (Türkün vd., 2014, s. 57); Fatih de, taşralı-göçmen kitlenin temerküz alanına dönüşmüştür.

Dolayısıyla bölgenin fiziksel dokusu, endüstriyel havza görünümü kazanırken; sosyolojik dokusu, peyderpey muhafazakârlığa açılıyordu. Yükseliş motivasyonları eşliğinde alana yerleşen kitle, zamanla yerli topluluklardan “gayrimüslimler” ve “kentli-orta sınıflar”ın bölgeden ayrılmasıyla, hakim demografi haline gelmiştir. Gayrimüslim kitlenin mekânsal tasfiyesinde, Balat-Ayvansaray hattının 6-7 Eylül Olayları’nın merkez üslerinden biri olması öne çıkar. Diğer taraftan, kentin eski sakinleri, yani eski orta sınıf değerlerine sahip kendinden emin, tanınmış, yerleşik aileler; (muhafazakâr) göçü, bir “*taşra istilası*” saymışlar (Karpat, 2003, s. 114). Taşra kökenli kitlenin kente gelişleri, konut edinme biçimleri, yaşam tarzları bakımından yerleşik orta sınıf kentliler tarafından en çok yadırganan ve “sorun” olarak gündeme getirilen grup olmuştur (Erder, 2015, s. 54). Geline nokta, taşra göçünün “distopik bir manzara” olarak okunması, zamanla yerli-orta sınıfları, kentin özellikle kuzeyindeki “mutena” alanlara doğru yöneltmiştir.

Bölge demografisi bu dönüşümlere sahne olurken; egemen “habitus”, ilk etapta *milliyetçi-muhafazakârlık* üzerinden biçimleniyordu. Aile, hemşerilik ve bölgesel coğrafyaya uzanan ortak köken hattı; göçün ilk zamanlarından itibaren milliyetçi tabanlı bir muhafazakârlaşmayı dolaşıma sokuyordu. Ancak 80 sonrası dönemden itibaren kültürel-kimlik dengeleri, *dini temelde biçimlenen habitustan* yana ağırlık kazanıyordu. Milliyetçi paradigmanın krizinde öncü dalgayı, din temelli motivasyonların ve ağların giderek artan hacmi oluşturuyordu.⁶ Buna ilaveten, özellikle doğu bölgelerinden gelişen göçlerle Fatih’in

⁶ Diğer taraftan İslamcı entelektüellerden Müfit Yüksel’e göre, dini grupların Fatih özelinde kazandığı yoğunlaşma, devlet elitlerinin bölgedeki Rum Ortodoks Patrikhanesi’ni “dengeleme arayışları”nın bir parçası olarak gelişir. Nitekim modern Cumhuriyet’in “Tekke ve Zaviyeler Kanunu” ile tarikatların yaşam alanlarını daraltma programından, Çarşamba’daki İsmalağa cemaati çok daha az etkilenmiştir. Yüksel, bunun temel nedeni

her geçen gün karmaşıklaşan demografisi, yerleşik muhafazakârları daha işlevsel ve kapsayıcı gözüken pür-İslami hareketlere yönlitiyordu. Geline nokta mekân ve topluluğun ortak deneyim alanlarında, sosyal bir gerçeklik olarak İslami habitus varlık kazanmaktaydı. Fevzipaşa Caddesi'nin her iki yakasında kristalize olan bu habitus; gündelik hayatta kurulan ilişkilerden, kamusal alanda bedeninin yer alma biçimine kadar uzanan geniş bir hat boyunca tezahür eder.

Habitus Dönüşümüne Doğru

Bu süreçte vurgulanması gereken önemli bir gerçeklik ise, habitusun dönüşümlere kapalı, katı bir yörüngede yer almamasıdır. Sosyo-ekonomik tablodaki sıçramalar ya da krizler, habitusun reaksiyon gösterdiği yapısal değişim alanlarıdır. Bu çerçevede İslami habitusun kentsel formu; 2000'lere değin önemli ölçüde, toplumsal refah ve iktidardan pay alamayan muhafazakârlarca temsil edilmiştir. Bu dönemde, habitusun (üst) sınıfsal boyutu yerine, daha çok kültüralist boyutları ön plandadır. Sosyal kapanmanın temel karakteristiği ise, “dayanışmacı” hatlar üzerinden gelişir. Dolayısıyla buradaki habitus, muhafazakârların “kenar” zamanlarına özgü dinamiklerce temsil edilir.

Ancak, muhafazakârlığın güncel kapanma manzarasına bakıldığında, ön sahnede “dışlayıcı kapanma” pratiklerinin yer aldığı görülür. Bu gerçeklik, özellikle küresel ve yerel düzeyde gelişen bir dizi dinamiğe yaslanarak varlık kazanır. Serbest piyasa ekonomisinin yırtıcı rekabetçiliği ve ulus-aşırı göçler, küresel düzeydeki etkilere örnektir. Bu çerçevede Fatih'in de dâhil olduğu küresel kentler, endüstriyel üretim ağlarından boşalarak; rekabet ve kutuplaşma dozunun yükseldiği “hizmet sektörü”ne evrilmektedir. Kutuplaşma sarmalının bir tarafında, küresel ekonomik yapılanmanın üst düzey beceri/kalifiye gerektiren alanlarına adapte olan, “yeni orta sınıflar” yer almaktadır. Diğer kutbu ise, ekonomik dönüşümün kapsama alanı dışında kalan, yüksek eğitimden yoksun ve “niteliksiz” işgücü oluşturur. Son dönemlerde Suriyeli sığınmacıların da katılımı dikkate alındığında, Fatih'teki “kenar halka”nın giderek genişlediği görülür. Ancak küresel kentlerde oluşan bu kutuplaşma, yalnızca bir ekonomik kategoriye temsil etmez. Aynı zamanda, egemen sınıflar tarafından yeni ekonomi-politiğe uygun bir tutum ve algı geliştirilir. Bunların başında “dışlama” ve

---

olarak gayrimüslim kültürün etkin olduğu Balat, Fener gibi semtlerin etrafında ‘yeşil kuşak’ yaratılmak istenmesini görmektedir. Dolayısıyla İsmailağa, İskender Paşa gibi dergâhların varlığı burada korunmuştur.

<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/gecmisten-bugune-fatih> (12.12.2014)

“ayrışma” eğilimleri gelmektedir. Bu bağlamda “yeni İslami orta sınıflar” üzerinden gelişen dışlama dinamikleri, habitus dönüşümünde küresel düzeydeki etkilere işaret etmektedir.

Habitusun sosyal dışlama eksenindeki dönüşümü, aynı zamanda yerel düzeydeki dinamiklerle ilişkilidir. Kökene ve dinselliğe dayalı simbiyotik ilişki ağına, günümüzde iktidar gücü de eklendiğinde, İslami habitus giderek bir *ekonomik rasyonaliteyi* temsil etmektedir. Habitus içerisinde yer almak, bu yönüyle küresel kentte tutunma, hatta yükselme ve sıçrama imkânı sağlamaktadır. Parti, STK, belediye, cemaat gibi oluşumların ürettiği *dayanışmanın rasyonalitesi*, kentli muhafazakârlar için sosyal yaşamda yukarı yönde bir mobilizasyon anlamına kavuşmaktadır. Sınıfsal-ekonomik sıçramayla beraber gündelik yaşamın ana aksı, egemen gruplara özgü tutum ve ilişkiler etrafında gelişmektedir. Diğer taraftan “*muktedirleşen muhafazakârlık*”la ilgili bu resme, “psikolojik” boyutlar da ilave edildiğinde, manzara netleşmektedir. Gerçekten de muhafazakâr yaşam alanlarında dışlayıcı kapanmanın işçi, ev hanımı gibi “mütevazı statü kategorileri”ne dahi sızması, egemenleşme deneyiminin psikolojik boyutlarını resmetmektedir. Bu açıdan sosyal dışlama, İslami habitusta giderek artan yoğunluktaki bir dönüşümü ifade etmektedir.

Dışlayıcı kapanma ve habitus dönüşümü arasındaki bu bağıntı, çalışmanın yaslandığı temel referans alanıdır. Muhafazakâr yaşam alanlarında dışlayıcı kapanmanın sınıfsal ve kültürel düzeyde artan seyri, son tahlilde habitusu da dönüştürmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Araştırmanın son aşaması, bulguların yorumlanması yani sonuç aşamasıdır. Tez çalışması, çoklu durum çalışması niteliği taşıdığı için, öncelikle *durumların karşılaştırmalı analizi* gerçekleştirilmiştir. Sonraki safhada ise “habitus dönüşümü” adı altında, çoklu durumları birleştiren sosyal gerçeklik ya da teorik açıklama geliştirilmiştir.

Karşılaştırma safhasında ana odak, kentli muhafazakârların iki farklı yaşam alanında ortaya çıkan sosyal kapanma pratiklerinin karşılaştırılmasıdır. Araştırma boyunca yakalanan gündelik yaşam deneyimleri, bu karşılaştırmayı yansıtacak oldukça mümbit bir ifade alanı halindedir. Genel bir hat çizildiğinde, Fatih’teki dayanışmacı temsillerin görünümüne kavuştuğu alanlar, daha çok kolektif mekanizmalar etrafında gelişir. Topluluklar dünyası içerisinde gelişen çeşitli ağların damgasını vurduğu dayanışma üretimleri, özellikle 1950 sonrası dönemin mirası olarak varlığını sürdürür. Bu çerçevede sosyal sermaye ağları, STK’lar, dini gruplar ve kökene dayalı ağlarla Fatih’te yoğun bir dayanışma üretimi göze çarpmaktadır. Site-kent düzeyinde bir yaşam alanı olarak Başakşehir’e geldiğimizde ise, bu üretimler Fatih’e nazaran daha kurumsal, örgütlü ve profesyonel bir dile bürünerek var olur. Sözelimi

bünyesinde 60'dan fazla STK'nın yer alması, Başakşehir'deki dayanışma modelinin “profesyonel” yüzü ile ilgili önemli bir temsildir.

Kentli muhafazakârların dışlayıcı kapanma pratiklerine geldiğimizde, her iki yaşam alanında da ortaya çıkan deneyimlerin yerel ve küresel düzeydeki bir dizi dinamiğin⁷ etkisiyle geliştiğini vurgulamak gerekir. Ancak Fatih ve Başakşehir'in kendine özgü mekânsal, sınıfsal dokusundan hareketle, dışlamanın referansları ve motivasyonları farklılaşmaktadır. Sözgelimi, Fatih'teki dışlamaların motivasyon kaynaklarının başında, belirli toplulukların (Kürtler, Romanlar, Suriyeli sığınmacılar, Gayrimüslimler) gündelik hayatın parçası haline gelmesi yatar. Başakşehir'e geldiğimizde ise dışlamalar; sınıf habitusu, sembolik sınırlar, homofili gibi site-kent dokusuna uygun bir çerçevede gelişmektedir.

Fatih'teki kolektif dışlamanın ilk uğrağı, özellikle Balat'ta yoğunlaşan Kürtlerdir. Bununla birlikte topluluğa yönelen dışlamanın birçok referans alanı vardır. İlk düzeyde mekânsal boyut hakimdir. Bu çerçevede Kürtlerin ilçedeki varlığı, “*yerleşik muhafazakârların Fatih'ten arındırılması etrafında işleyen kentsel ajandanın*” bir parçası olarak kodlanır. AK Parti Balat mahalle temsilcilerinden Ergin'in “*şimdi acaba diyoruz, ‘bizleri buradan göndermek için, doğudan göçler özellikle mi oldu?’*” derken altını çizdiği kuşku, bu gerçekliğin ifade alanlarından biridir. Kürtlere dönük dışlayıcı kapanmanın varlık kazandığı ikinci referans alanını, “*yerel otorite tarafından himaye ve tolere edilen topluluk*” algısı oluşturur. Belediye başkanı Mustafa Demir'in Diyarbakırlı ve Kürt kimliği, bu kapsamdaki dışlamaya ivme kazandıran bir zemindi. Topluluğa yönelen dışlamanın üçüncü motivasyon alanını ise, “*kültürel sermaye yetersizliği*” söylemi oluşturmaktadır. Fetihler Vakfı öncülerinden Mahmut'un zorunlu göçle gelen Kürtlere dönük “*problemlili, cahil, kopuk*” vb ifadeleri, dışlamanın kültürel sermayeye dönük yüzünü temsil ediyordu.

Kolektif dışlamanın Fatih'teki ikinci uğrağı ise Roman topluluğudur. Özellikle Sulukule'de uygulamaya konulan kentsel dönüşüm süreci, dışlamanın bu faslıyla ilgili hayli yoğun deneyimleri içeriyordu. Soylulaştırma rasyonalitesi gereği, Romanların yüzlerce yıllık yaşam alanları olan Sulukule'yi boşaltıp; kendilerine kent merkezinin dışında sunulan konutlara yerleşmeleri öngörülmüştür. Ancak soylulaştırma politikası, Romanların kararlı tutumuyla bir anda tersine dönüşmüştür. Romanlar süreç içerisinde kendilerine gösterilen alanları boşaltarak, Sulukule çevresindeki alanlara -özellikle bodrum katlarına-

---

⁷ Tez çalışmasının IV. bölümündeki “Dışlama Temsilleri” başlığında, bu kapsamdaki dinamiklere yer verilmiştir.

yerleşmişlerdir. Bunun yerleşik muhafazakârlar için taşıdığı anlam, *bumerang* etkisinden başka bir şey değildir. Kentsel dönüşüm öncesi “lokal” bir sosyal realiteyi temsil eden Romanlar, alternatif bir dayanışmacı kapanma dinamizmiyle artık tüm Fatih’e yayılmıştır. Bu yönüyle “*İslami soylulaştırmanın bumerangı*” olarak, gündelik yaşamın tüm ayrıntılarında görünümü kavuşmayı başarmışlardır. Dolayısıyla Romanların genişleyen varlığı ve görünümleri, Fatih’teki muhafazakâr kitlede “dışlayıcı kapanma” etrafında bir tepkimeye yol açmaktadır.

Kolektif dışlamanın yöneldiği üçüncü adres ise Suriyeli sığınmacı gruptur. Kent merkezi olarak Fatih’in her geçen gün artan iktisadi ve sembolik değeri, sığınmacı kitlenin önemli bir kısmının bölgeye yerleşmesinde temel motivasyonları oluşturur. Özellikle bu araştırmanın saha alanlarından birini oluşturan Karagümrük’te, sığınmacı topluluğun varlığı daha da netleşmektedir. Naci Şensoy Caddesinde Suriyeli müteşebbislerin açtıkları işletmelere bakmak, ticari alanda ortaya koydukları dinamik performansı görmemize yetmektedir. Ancak birbiri ardına açılan işletmelere, yerleşik muhafazakârların alışveriş tercihlerinde aynı ölçüde karşılık verdiğini söylemek zor. Bu tür işletmeler, sığınmacı grubun daha çok kendi habitusuna hitap ettiği bir sınırlı alanda varlık gösteriyordu.

Diğer taraftan, sığınmacı kitlenin ticari ağları söz konusu olduğunda düşük profil çizen dışlayıcı kapanma; topluluğun bir diğer gerçeği olan dilencilik, yoksulluk ve kültürel farklılaşma gibi alanlara geldiğinde, daha yüksek perdeden dile getirilmektedir. Yerleşik muhafazakârlarda, Suriyelilerle yan yana yaşama olasılığında gelişen ana refleks, dışlama tutumlarıdır. Bu yaklaşımın veciz bir ifadesi, “*Türk dilenciyi özledik*” vurgusunda kendisini gösterir. Sığınmacı topluluğu odağına alan dışlayıcı kapanma, bu aşamada “etno-kültürel bir bağlam” içerisine yerleşerek varlık kazanır.

Kolektif dışlamanın Fatih’te varlık kazandığı son zemin ise gayrimüslim kitleye dönük eğilimlerdir. Bir dönemler, “*ibadet hariç, her şeyin paylaşıldığı*” çoğulcu atmosfer; 6-7 Eylül’le beraber yerini, kültürel çatışma ve güvensizlik iklimine bırakmıştır. Patrikhane’nin halen bölgenin tam kalbinde süregelen kurumsal varlığı, yerleşik muhafazakârlar için kuşku sarmalının canlı kalmasında önemli bir referanstı. Bu atmosferde, ilçe sınırlarında gelişen birçok kentsel politikanın arkasında Patrikhane’yi görmeleri tesadüf değildi. Sözelimi metruk alanların yıkılarak otele dönüşmesi, sokak ve mahalle isimlerinin değişimi gibi bir dizi kentsel politika, “gayrimüslim ajandanın bir parçası” olarak kodlanıyordu. Aynı zamanda

Derviş Baba Kahvehanesi örneğinde olduğu gibi, ana akım dini tasavvurdan farklılık gösteren çeşitli oluşumlar da, “*misyonerlik*” hanesine yazılarak ötekileştirilmekteydi.

Başakşehir’e geldiğimizde ise, buradaki hakim dışlama modellerinin site-kent kurgusundan hareketle üretimi söz konusudur. Başakşehir bu açıdan, sınıfsal ve kültürel düzeyde renkli bir manzaraya sahip Fatih’le önemli ölçüde farklılaşır. Dezavantajlı grupların Fatih’teki kamusal yaşama ortak olma deneyimine, etaplar Başakşehir’inde rastlamak oldukça güç. Bunun tersine etaplar bölgesinde, sınıf-kültürel boyutlarıyla benzerliğin ön planda olduğu demografi hakimdir. Manzaranın oldukça “renksiz” bu görünümü, farklı ekonomik ve kültürel toplulukların Başakşehir’deki yaşama katılmasını güçleştiriyor. Dolayısıyla dışlayıcı kapanmanın buradaki motivasyon kaynağı, daha çok dış dünyanın farklılaşan kimlik, kültür ve sınıf hanelerine yöneliktir.

Etaplar bölgesinin mekânsal, sınıfsal ve kültürel kimlik düzeyindeki yapısal koşulları, dışlamanın ana aksını oluşturur. Bu çerçevede dışlamanın ilk görünüm alanı olarak, *kolektif kültürel kimlik* etrafında gelişen sembolik sınır vurgusu gelmektedir. Kimlik merkezli ayrımların ve sınırların varlığı, Başakşehir’in özellikle erken evlerinde yoğun olarak kendisini hissettirir. Sözelimi Onurkent ve Oyakkent’in kolektif hafızası, bu ayrımların en yüksek perdeden dile getirildiği deneyimlere sahiptir. Bu tür mikro alanlarda laik ve İslami habitusu baskın kılmaya dönük rekabetçi politikalar, yer yer çatışmacı atmosferde varlık kazanmaktaydı. Nitekim Türk modernleşmesinin kadim iki kutbunun Başakşehir’deki bu karşılaşması, İslami habitusun baskın gelmesiyle neticeleniyordu. Sürecin laik-seküler sakinler açısından maliyeti ise, demografik ve kültürel varlıklarının tedricen ortadan kalkmasıydı.

Yaşanan deneyimin yerleşik muhafazakârlara dönük tercümesi ise, Başakşehir’in tam kalbinde gelişecek bir “alternatif habitus”un sonlanmasıydı. Ancak bu “kazanım”, kimlik ayrımlarına dayalı yüksek motivasyonun yerleşik muhafazakârlarda büsbütün sona erdiği anlamına gelmez. Güncel Başakşehir’de bu tür ayrımlar, farklı kulvarlara yerleşerek de olsa, varlığını korur. Öncelikli olarak, kent merkezinin kozmopolit dünyası ya da “*Bahçeşehir*” örneğinde karşıt kimlik mekânlarının varlığı, “muhafazakâr hassasiyet”in tetiklenmesi adına yeterli bir referanstı. Bu hassasiyet biçimi, sözelimi Başakşehir tercihiyle ilgili, “*çocuklarımız kendi iklimimizde büyüsün istedik*” türü ifadelerle görünüm kazanır. Yaşam tarzı farklılığına odaklanan bu söylem, özellikle Bahçeşehir bölgesinde yaşamının niçin tercih edilmediği sorularında açığa çıkar. Bahçeşehir’e karşı gelişen sembolik sınır üretimi,

“köpek besleyen konutlar” üzerinden kültürel; “sarhoş bir komşuyla oturmanın üreteceği şer” vurgusuyla ise din alanına çekilerek meşrulaştırılır.

Kimlik etrafında gelişen ayrımların güncel tezahürleri, homofili (seçici-benzerlikler) eğilimlerinde de görülmektedir. Yerleşik muhafazakârların bu motivasyonu kapsamında Başakşehir’in değerini, “sokağa çıkıldığında kendisi gibi yaşayan ve giyinen” profillerin yoğun varlığı belirler. Benzer olarak, “bizim gibi insanlar” algısının Başakşehir tercihindeki belirleyiciliği, homofili eğilimleri hanesine yazılan bir başka referans alanıdır.

Sembolik sınırları, etaplar Başakşehir’inde varlığa kavuşturan bir diğer zemin, sınıf temelli ayrımlardır. Gündelik yaşamın sınıf temelli ayrımlar üzerinden biçimlenme deneyimleri, “sınıf habitusu”nun alandaki hakim konumunu göstermektedir. Bu açıdan kültüre yüklenen anlamlar, dış dünyanın dezavantajlı gruplarına dönük algılar, ayrıcalıklara kavuşma temelli aile ve tüketim kalıpları gibi sınıfın merkezde olduğu bir dizi ayırım hattı oluşmaktadır. Dolayısıyla sınıf habitusu, çok farklı dinamikler etrafında görünüm kazanmaktadır.

Sınıf habitusunun varlığını gösteren alanların ilki, kültürel sermayeye dönük motivasyonlardır. Seçkin bir hayat tarzı (medenilik) ve statü ayrımlarına odaklı kültürel sermaye vurgusu, görüşmecilerin gündelik yaşamla ilgili birçok söylemine yerleşmekteydi. Sözelimi, “doktor, avukat, mühendis gibi profesyonel meslek gruplarından oluşan seçkin komşulara sahip olma”, Başakşehir’in değerini belirleyen bir temaydı. Benzer olarak, “tertemiz giyinen insanların” ve “kapı önünde bırakılmayan ayakkabıların” varlığı, kültürel sermaye hanesine yazılan diğer kodlardı.

Sınıf habitusunun merkeziliği, ikinci olarak gündelik yaşamla ilgili “ayırım temelli söylemler ve pratikler”de açığa çıkar. Toplumsal hiyerarşide sıçrama gerçekleştiren muhafazakâr seçkinlerin gündelik yaşamla ilgili temel refleksleri, bu konuda oldukça mümbit bir alan halindedir. Giderek “sınıfsal bir cemaat” hüviyetine bürünen bu kategoridekiler, değişen habituslarına adapte olmakta güçlük çekmez. *Mekân ethosunda*, geleneksel Osmanlı kentinde “paşa ve fakiri aynı semtte buluşturan” çoğulcu paradigmaya yer vermez. Yerleşim alanları, çocuklarının sosyal çevreleri ve eğitim gördüğü kurumlar gibi geniş bir alana uzanan tercihleri, sınıf merkezli ayrımların odağında gelişir. Sözelimi, “çocuklarının TOKİ konutlarından gelenlerle aynı sıraları paylaşma” olasılığı karşısında gelişen reaksiyonlar, sınıfsal ayrımlar hanesine rahatlıkla yazılmaktaydı. Benzer “hassasiyetler”, kentin yoksul bölgelerinden çocukların Rahmet Derneği’nin bir gezisinde, kendi çocuklarıyla bir arada yer

alma olasılığı karşısında da tetiklenebiliyordu. Dolayısıyla gündelik yaşamın sınıf ayrımlarına dayalı ritmi, farklılaşan sosyal gruplarla bir arada gelişebilecek deneyimlere set çekmekteydi.

Sınıf habitusuyla ilgili üçüncü düzey, tüketim eğilimlerinde karşımıza çıkar. Tüketim sahasının bölgedeki ana lokomotifleri olarak, mikro ölçekte yapılanmış AVM'ler ve butik işletmeler gelmektedir. Özellikle Metrokent'in altında sıralanmış "butik dünyası"na girdiğimizde, sınıf habitusunun kuşatıcı varlığı daha da belirginleşir. Sözelimi alandaki işletmecilerden biri olan Meryem'in müşterilerinin "yüksek kalitede, farklı ve kimsenin üzerinde bulunmayacak" düzeydeki talepleri, statü göstergelerine yerleşerek anlam kazanır. Bu tür eğilimlerin merkezileşmesi, kimliği de "imaj" alanına hapseden bir içeriğe sahiptir. Meryem, yaşanan paradoksu ticari hayatında "nakde çevirse" de, yer yer kendini de sorgulamadan edemiyordu: "Artık İslami standartlardan çok fazlasıyla çıktık. Bakıyorum, moda altında bazıları dejenere oldu. 'Acaba ben de bunun içinde miyim?' diye düşünmeden edemiyorum"... Dolayısıyla bu dönüşüm hikayesinde kimliğe biçilen rolün, sınıf/statü temelli eğilimlere refakatçilikle sınırlı olduğunun farkındaydı.

Sınıf habitusunun gösterge alanlarıyla ilgili son düzeyde, ayrıcalıklara erişim temelli "aile yaşamı" yer almaktadır. Aile kurumunda ebeveynlerin seferber olduğu alanların başında, çocuklara dönük kültürel, sembolik yatırımlar gelmektedir. Bu çerçevede etaplar bölgesi, pedagoji alanında çok farklı düzeydeki ekollerin yarıştığı mümbit bir zemin halindedir. Sözelimi modern pedagojide büyük bir ağırlığa sahip "Montessori" eğitiminin verildiği kurumlar, bölgede oldukça yaygındır. Ailelerin pedagojiye dönük bu ilgisi, alanın "yerli ve milli" versiyonlarından "Anadolu Pedagojisi"nin de dâhil olabildiği geniş bir kapsama sahiptir.

Sınıf habitusunun aile yaşamındaki etkilerini kadınlar üzerinden de gözlemlemek mümkündür. Özellikle tüketim sahası, kadınların değişen habitusa adapte olduğu alanların başında gelir. Sözelimi Metrokent çevresini donatan giyim sektörünün bütünüyle kadınlara dönük hizmet vermesi tesadüf değildi. Yüksek fiyat ve kalite içeren ürünlere kadınların ilgisi oldukça fazlaydı.

Aile yaşamıyla ilgili tüm bu faktörler, "ayrıcalıkları sürdürme eğilimlerinin" merkezde olduğu bir motivasyondan hareket eder. Ancak seçkin yaşam arzularının, aileler üzerinde yüksek bir toplumsal maliyeti olduğu da unutulmamalıdır. Bu çerçevede ayrıcalıklı yaşamı istikrara kavuşturacak yaşam temposu, aile hayatını doğrudan etkilemektedir. Manzaranın ön yüzünü yoğun iş hayatına gömülen baba figürü oluştururken; arka fonda,

Başakşehir'in steril yaşamında “kapanan” anne ve çocuk profilleri yer alır. Diğer taraftan aile içinde gelişen kapanmanın, genel bir toplumsal reflekse dönüşme riski de mevcuttur. Bölgedeki muhafazakâr kolejlere “hayatı boyunca belediye otobüsüne binmemiş” öğrenci profillerinin yer alması, bu açıdan oldukça anlamlıydı.

Karşılaştırmalı analizde, dışlamanın her iki yaşam alanında da yansıma imkânı bulduğu bir diğer ana zemin, mekânsal dinamiklerdir. Bu çerçevede dışlayıcı kapanma, mekânla ilgili çeşitli dinamikler üzerinden varlık kazanır. Mekânsal dinamiklerin başrol oynadığı kapanmanın bu faslında, Fatih ve Başakşehirli muhafazakârların temel refleksleri benzer bir kulvarda geliyordu. Öncelikle, her iki yaşam alanındaki muhafazakâr sakinlerin çizdiği “kentsel manzara”, örtüşmekteydi. Kent merkeziyle ilgili çizilen *kara tablonun* bileşenleri, “fiziksel imkânların yetersizliği” gibi *teknik* boyutlardan; dezavantajlı sosyal grupların sınıfsal ve kültürel yetersizliklerine vurgu yapan *seçkin* eğilimlere kadar uzanıyordu. Dolayısıyla kent merkeziyle ilgili söylemlerde belirleyici parametre, alanı neredeyse bütünüyle “çöküntü havzası” olarak görme eğilimidir. Bu yaklaşımda, kentin fiziksel ve sosyal koşulları bir arada değerlendirilerek, “çöküntü” söylemi işlevselleşir.

Kentin “fiziksel manzarası”yla ilgili dar sokaklar, yetersiz park ve otopark alanlarına vurgular, çöküntü söyleminin ilk etapta gelişen reflekslerini teşkil eder. Ancak söylemin esas motivasyon kaynağı, dezavantajlı grupların sahne önünde yer aldığı, kentin “sosyolojik manzarası”dır. Her iki yaşam alanındaki muhafazakârların sosyolojik manzarayı betimleme girişimleri, ortak reflekslerden hareket eder. Bu doğrultuda kent merkezi, “karmaşa”, “tehlike” ve “düzensizliğin” kol gezdiği alan olarak tasavvur edilir. Son dönemlerde, Suriyeli sığınmacıların da katılımıyla giderek çeşitlenen dezavantajlı grupların varlığı, bu yaklaşımın tahkim edilmesine yol açar. Gündelik yaşamda *güvensizlik* eğilimlerinin belirleyici olmasıyla, Başakşehir gibi kentin mutena alanlarına doğru gelişen *göç* refleksleri harekete geçer.

Gelinen noktada “habitus”, kentli-muhafazakârların yapısal düzeydeki dönüşümlerini anlamada referans niteliğindedir. Bireyler ve geniş sosyal gruplar; habitusları aracılığıyla sosyal dünyaya ve olgulara seslenir. Bu açıdan habitus, erken yaşlardaki sosyalleşme deneyimlerinden hareketle toplumsal dünyayı görme, algılama ve yorumlama düzeyimizi doğrudan biçimlendiren bir arka plandır. Ancak habitusun sınır hatları, önemli ölçüde sosyal hiyerarşideki konumlardan hareketle gelişir. Sözelimi, göçün erken evrelerinden itibaren kentli muhafazakârların sergilediği kamusal iletişim tarzı dayanışmacı, içermeci ve kapsayıcı bir hat izliyordu. Bu gerçeklik, bir yönüyle (İslami) kültürel kimliğin etkisini ortaya

koyabilirse de; daha geniş açıdan, topluluğun hiyerarşi alanlarında çeperde kalan konumuyla ilişkilidir. Nitekim kentli muhafazakârların aktüel kapanma modelleri, bu konuda önemli deneyimler sunar. Sınıf, kültür ve kimlik boyutlarıyla dışlama eğilimlerinin giderek artan hacmi; habitusun biçimlenmesinde sosyal hiyerarşideki konumların etkilerini bir kez daha ortaya koymaktadır. Dolayısıyla kentli muhafazakâr topluluğun yapısal düzeydeki iktidar deneyimi, kaçınılmaz olarak habitusu da dönüştürmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, Y. (2003). AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Alver, K. (2013). Mahalle. Ankara: Hece Yayınları.
- Bourdieu, P. (2016). Akademik Aklın Eleştirisi. (Çev: P. B. Yalım). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). Pratik Nedenler. (Çev: H. U. Tanrıöver). İstanbul: Hil Yayınları.
- Casey, E. (2001). Between Geography and Philosophy: What Does It Mean to Be in the Place-World?. *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 91, No. 4, s. 683-693.
- Cuche, D (2013). Sosyal Bilimlerde Kültür Kavramı. (Çev: T. Arnas). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Çayır, K. (2012). Gruplararası İlişkiler Bağlamında Ayrımcılık. *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dursun, D. (1993). Devleti Küçültmek Özgürlük Sorunudur. *Yeni Zemin*, Sayı:8.
- Erder, S. (2015). İstanbul Bir Kervansaray (mı?), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları.
- Giddens, A. (2000). Sosyoloji. (Çev: H. Özel, C. Güzel). Ankara: Ayraç Yayınları.
- Göle, N. (2000). Melez Desenler. İstanbul: Metis Yayınları.
- Işık, O. Ve Pınarcıoğlu, M. (2013). Nöbetleşe Yoksulluk. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karpat, K. (2003). Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm. (Çev: A. Sönmez). Ankara: İmge Kitabevi.
- Nisbet, Robert A. (2007). Muhafazakârlık. (Çev: K. Bülbül). Ankara: Kadim Yayınları.
- Özsöz, C. (2009). Pierre Bourdieu Sosyolojisi ve Simgesel Şiddet. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Parkin, F. (1974). Strategies of Social Closure in Class Formation. *The Social Analysis of Class Structure*. F. Parkin (Ed.). London: Tavistock Press, s. 1-18.
- Parkin, F. (2006). Marxism and Class Theory: A Bourgeois Critique. *Social Class and Stratification*. R. F. Levine (Ed.). USA: Rowman&Littlefield Publishers, s. 121- 142.
- Ritzer, G. (2013). Sosyoloji Kuramları. (Çev: H. Hülür). Ankara: De Ki Basım Yayın.
- Simmel, G. (1966). *Conflict & The Web of Group-Affiliations*. New York: The Free Press.
- Tekeli, İ. (1994). *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Cilt:2)*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
- Turner, B. (2000). Statü. (Çev: K. İnal). Ankara: Doruk Yayınları.
- Türkün, A. vd. (2014). 1923-1980 Döneminde Kentsel Politikalar ve İstanbul’da Konut Alanlarının Gelişimi. *Mülk, Mahal, İnsan*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Wacquant, L. (2014). Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi. Ocak ve Zanaat, G. Çeğin vd. (Der.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Weber, M. (2012). Ekonomi ve Toplum (Cilt: 1). (Çev: L. Boyacı). İstanbul: Yarı Yayınları.

Weir, R. (2007). Social Closure. Classs In America An Encyclopedia Vol. 1. R. E. Weir (Ed.) London: Greenwood Press, s. 790-791.

Wimmer, A. (2008). The Making and Unmaking of Ethnic Boundaries: A Multilevel Process Theory. American Journal of Sociology Volume: 113, Number 4, s. 970-1022.

<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/gecmisten-bugune-fatih> (12.12.2014)

Yeni Zemin Dergisi (1994). Değişimin Önündeki Engel: Kemalizm. Sayı:16.

SOSYAL BİLİMLERDE EDİLGEN DİL KULLANIMI ÜZERİNE BİR TARTIŞMA: KADINA YÖNELİK ERKEK ŞİDDETİ ÖRNEĞİ

A DISCUSSION ON THE USE OF PASSIVE VOICE IN SOCIAL SCIENCES: THE EXAMPLE OF MEN VIOLENCE AGAINST WOMEN

Elif Sabahat UYAR MURA *

ÖZET

Dil, sadece bir iletişim aracı değil aynı zamanda toplumsal güç mücadelesinin alanlarından biridir. Öyle ki, bir toplumsal olguyu nasıl tanımladığımız dikkatimizi nereye yönlendireceğimizi, nasıl düşüneceğimizi ve nasıl davranacağımızı etkileyebilmektedir. Bir sosyal olguyu irdelerken, ortada açık failer olduğu halde öznesiz edilgen dil kullanmak, gücün kullanımını gizlemek anlamına gelir, çünkü bu durumda davranışlarının sorumluluğunu üstlenebilecek failer tanımlamamış oluruz veya faili tartışma dışı bırakırız. Makalede, bu perspektifle, kadına yönelik erkek şiddeti üzerine yazılmış olan metinlerde faili tartışma dışı bırakan yaygın edilgen kalıpların işlevini sorguluyorum. Bu alanda faili tartışma dışı bırakan dilsel kaçınma eğilimlerini irdelemek güncel sosyal sorunları anlamaya ve çözümlenmeye çalışırken bizi sınırlayan hegemonik çerçeveyi tanımamıza yardımcı olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Edilgen dil, Kadına yönelik şiddet, Erkek şiddeti, Linguistik/Dilsel kaçınma, Mağduru suçlama

ABSTRACT

Language is not only a means of communication but also a field social power struggle. How we define a social phenomenon can influence where we will direct our attention, how we think and how we behave. The use of passive voice without subjects/agents while describing a social phenomenon may hide the use of power by excluding agents and their responsibility from the discussion. Following this insight, in this article, I question the function of expressions that obscure the responsibility of the agent in the literature on men's/male violence against women. My presumption is that an examination of linguistic avoidance in this literature will enhance our capacity to comprehend the hegemonic framework that is limiting our capacity to understand and analyze current social problems.

Keywords: Passive voice, Violence against women, Men violence, Linguistic avoidance, Victim blaming

---

* Araştırma Görevlisi Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

GİRİŞ

Howard S. Becker (2013) *Sosyal Bilimcilerin Yazma Çilesi* isimli kitabında, düzeltilmesi mümkün olmayan, içinde basitleştirerek ifade edilebilecek bir anlam taşımayan muğlak cümleleri “anlamsız işgalciler” (s. 30) olarak tanımlar. Bu ifadelerin muğlaklığı, yazarlarının söylediklerinin sorumluluğunu almak istemediğini veya o konuda aslında derinlemesine düşünmediklerini gösterir. “Sapkınlar damgalanır” (Becker, 2013, s. 30) gibi edilgen bir kalıpla yazılmış ifadeler tam olarak bu kategoriye girer. Becker’a göre bilimsel makalelerde karşımıza çıkabilen bu gibi cümleler anlamı muğlaklaştırır, faili gizler ve tam da bu sebeplerle yazarının kuram konusundaki yetersizliğini gösterir (2013, s. 31). Nitekim, sapkınlıkla ilgili kuram bize güç ile stigmatizasyon arasındaki ilişkiyi açıklar ve damgalayanın toplumsal pozisyonuna dair bir tartışma içerir. Bu durumda, eyleyeni/faili dışarıda bırakan bu gibi ifadeler kuramı da yanlış temsil etmektedir¹ (Becker, 2013, s. 30).

Benzer şekilde, George Orwell ([1946]1968) *Politics and the English Language* başlıklı ünlü yazısında etken yazabileceğiniz bir cümleyi asla edilgen dille yazmayın der. Edilgen dili kötü bir anlatım stiline işaret etmenin ötesinde dilin siyasi amaçlarla manipülatif kullanımına imkan verdiği için eleştirir (Orwell, [1946]1968). Zira, edilgen kalıplar iktidarı elinde bulunduranlara hedef şaşırtmak, başına gelenlerden ötürü mağduru suçlamak ve çeşitli failleri gizlemek için kullanabildikleri manipülatif bir yol sunmaktadır. Örneğin, bir politikacının, kendisine yönelik eleştirilere cevap olarak *hata yaptım* yerine *hatalar yapılmıştır* ifadesini kullanması sorumluluğu üzerinden atmaya çalıştığını gösterir. Bu örnekteki gibi edilgen dil sorumluluğu atmak için dili manipüle eden insanların sıklıkla başvurduğu bir yoldur.

Feministler, yaygın edilgen kalıpların erkeklerin şiddet konusundaki sorumluluklarını gizlediğini söylerken Orwell’in vurgusuna benzer bir noktadan hareket ederler. 2014’teki sosyal medya eylemi *Name the Agent (Faili Söyle)* gibi son dönemde medyanın şiddet haberlerini yansıtırken başvurduğu edilgen dile yönelik eleştiriler ve itiraz kampanyaları bu hassasiyetle açıklanabilir. Bu eylem kapsamında sosyal medya kullanıcıları, erkeklerin kadınlara yönelik şiddet eylemlerini aktaran haberlerin medya tarafından “...kadına tecavüz edildi” gibi edilgen ve mağduru vurgulayan kalıplarla sunulmasına karşı çıkmışlardı².

Edilgen kalıplar, “Ayşe öldürüldü” örneğindeki gibi öznesiz cümle kurmamıza veya “Ayşe Ali tarafından öldürüldü” örneğindeki gibi özneyi -veya faili- cümlenin odağı olmaktan

¹ Toplumun veya kültürün insanlara bir şeyler yaptırdığını anlatan cümleler yapı itibariyle edilgen olmasalar da fail içermemeleri ve hatta her türlü faili yok saymaları bakımından ‘sapkınlar damgalanır’ ifadesinin eksikliklerini taşır (Becker 2013: s. 30).

² Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://twitter.com/nametheagent>

çıkarmamıza imkan tanır. Günümüzde araştırmacılar genellikle iyi yazmanın dil kullanımına dikkat etmeyi gerektirdiğini kabul etseler de, halen pek çok araştırma raporu ve bilimsel makale öznesiz yazılmış edilgen kalıplar içermektedir. Ancak, Joey Sprague'nin (2016) de dikkat çektiği gibi insanların işten çıkarıldığını, yoksul bırakıldığını, çevrenin kirletildiğini yazmak sadece ve sadece mağdurlara dair bir bilgi verir. Sosyal olguları özneyi dikkate almadan ifade ettiğinizde insanlar işten çıkarılır, yoksullaştırılır, çevre kirletilir ve isyanlar bastırılır (s. 26). Etkin dille ifade ettiğinizde ise birisi diğerine bir şey yapmaktadır. Örneğin, biri diğerini işten çıkarır ve bu kişi(ler) eylemlerinin sonuçlarından sorumludur. Edilgen dil, dikkatimizi sadece eylemden etkilenene çekerken etkin bir dille yazdığımızda ise en azından eylemi gerçekleştiren -fail- konusunda farkındalık geliştiririz. Açık failler olmasına rağmen edilgen dil kullanmak, gücün kullanımını gizlemek demektir, çünkü bu durumda davranışlarının sorumluluğunu üstlenebilecek failer tanımlamamış oluruz veya faili tartışma dışı bırakırız.

Bu makale, faili hem tartışma dışı bırakan hem de yok sayan cümle kalıplarının yaygın olduğu “kadına yönelik erkek şiddeti” üzerine alanyazında eyleyeni gizleyen ifadelerin işlevini sorgulamayı amaçlamaktadır. Bu alandaki edilgen kalıpların dikkatli bir incelenmesi güncel sosyal sorunları tanımlarken veya tartışırken bizi sınırlayan hegemonik çerçeveye eleştirel bir gözle bakmamıza yardımcı olacaktır. Bu amaçla öncelikle, Türkiye’de kadına yönelik erkek şiddeti olgusunu literatürdeki temel çalışmalar ışığında betimleyeceğim. Ardından, uluslararası alanyazında erkek şiddeti konusundaki hakim söylem(ler)i irdeleyen literatürden örneklerle bu alandaki edilgen kalıpların yaygınlığına dikkat çekeceğim. Son olarak, sosyal psikoloji alanındaki güncel çalışmalar ışığında şiddeti tarif ederken kullandığımız yaygın edilgen dil kalıplarının siyasi sonuçlarına dair bir tartışma yürüteceğim.

KADINA YÖNELİK ERKEK ŞİDDETİ

Türkiye’de kadına yönelik şiddet konusundaki alanyazın geçtiğimiz on yıl içinde ivme kazanmıştır. Nitekim, 2007 yılında Ayşegül Altınay ve Yeşim Arat -dönemin kadın örgütlerinin kampanyalarına, eylemlerine ve yasal önem taleplerine rağmen- *Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet* araştırmasının bulgularını yayınladıklarında konuya yönelik akademik ilgi ve bu konuda yapılmış araştırma sayısı çok sınırlıydı.³ Altınay ve Arat (2007) çalışmalarında “koca şiddeti”ni ele alarak bunu toplumsal cinsiyete dayalı bir şiddet biçimi ve Türkiye’de yaşayan milyonlarca kadının bedensel ve ruhsal bütünlüğünü tehdit eden bir faktör

³ Konuya dair önemli erken dönem çalışmalar için bkz. için bkz. Yüksel, 1985; İlkaracan, P., Gülçür, L. ve Arın, C., 1996; KSSGM 1998, 2000.

olarak inceler (Altınay ve Arat, 2007, s. 12-16). Bu araştırmanın bulguları, Türkiye’de her üç kadından birinin eşinden fiziksel şiddet gördüğünü, kadınların % doksan oranında dayacağı haklı görmediğini ve kadınların büyük çoğunluğunun aile içi şiddeti aile içinde çözülmesi gereken bir mesele olarak görmediğini göstermektedir.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından hazırlanan 2009 tarihli *Türkiye’de Kadına Yönelik Aile içi Şiddet* raporu da benzer şekilde çarpıcı sonuçlar içermektedir (NEE, 2009). Rapor, kadına yönelik şiddeti kadınların eşleri veya birlikte oldukları kişi(ler) tarafından maruz kaldıkları fiziksel, cinsel, duygusal, ekonomik şiddet ve istismar biçimlerini kapsayan genel bir kategori olarak ele almaktadır. Bulgulara göre ülke düzeyinde evlenmiş kadınların %42’si eşlerinin veya birlikte oldukları kişilerin fiziksel veya cinsel şiddetine maruz kalmaktadır (NEE, 2009, s. 68). 2012 yılında yayınlanan evli erkeklerde eşlerine yönelik şiddetin boyutunu sorgulayan bir başka araştırma, erkeklerin eşlerine yönelik psikolojik şiddet uygulama sıklığını %93 olarak saptamıştır. Bunu %37,5 ile fiziksel şiddet, %34,4 ile ekonomik şiddet ve %3,9 ile cinsel şiddet izlemektedir (Dönmez, Şimşek ve Günay, 2012).

Geçtiğimiz on yıl hem devletin hem de akademinin kadına yönelik erkek şiddeti olgusuna daha çok önem atfettiği, dikkate aldığı ve çözüm arayışına girdiği bir dönem oldu. Aile içi şiddetle mücadele konusunda devletin aldığı yasal önlemlerin tarihçesine baktığımızda 2006’da yayınlanan 26218 sayılı Başbakanlık Genelgesi önemli bir dönemeçtir.⁴ Türkiye, 2011 Kadına Yönelik Şiddetin ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi’ni kabul eden taraflardan biri oldu. Bu gelişmeyi, 2012’de onaylanan 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerinin açılması izledi. 6284 sayılı kanun ekısıyla artısıyla özel alanda meydana gelen şiddetin de devletin sorumluluğunda olduğunu kabul ederek içinden geçtiğimiz süreçte kadına yönelik şiddetle mücadelede yasal çerçevenin ne kadar değiştiğini göstermektedir (Şener, 2012).

Literatürde aile içi şiddet, eril şiddet, eş şiddeti, koca şiddeti, ev içi şiddet gibi ifadelerle de rastlamak mümkün olsa da, “kadına yönelik şiddet” sosyal problemi betimlemek için en sık kullanılan ifade gibi gözükmektedir. Kadına yönelik şiddet ifadesi genel olarak kadınlar ve erkekler arasında erkek lehine güç dengesizliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkan, erkeğin kadına fiziksel, cinsel veya psikolojik zarar vermesiyle sonuçlanan hareketleri kapsar. Literatürde, kadına yönelik şiddet üzerine yapılan araştırmalarda bu şiddet türünün kadın-

---

⁴ Genelge üzerine ayrıntılı bir inceleme için bkz. Uygur, 2011

erkek eşitsizliğinden kaynaklandığı ve çözüm için öncelikle kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, kadının ekonomik konumunun güçlendirilmesi ve kadını koruyucu yasal düzenlemeler yapılması gerektiği konusunda bir uzlaşma göze çarpmaktadır (Arın, 1998; Altınay ve Arat, 2007; NEE, 2009; Page ve İnce, 2008; Körükcü ve Kayır ve Kukulu, 2012; Kandemirici ve Kağnıcı, 2014; Başar ve Demirci, 2015; Akkaş ve Uyanık, 2016; Çelik, 2017; Uluocak ve Gökulu ve Bilir, 2012). Söz konusu çalışmalar özel olarak erkeklerden bahsetse de bahsetmese de esas olarak kadınların yakınlarındaki erkeklerden, yani kocalarından, sevgililerinden, babalarından gördükleri şiddet ve bazen de yabancı erkeklerin kadınlara uyguladığı şiddet üzerinde dururlar. Nitekim çözüm önerileri de dikkate aldıkları spesifik şiddet meselesinin kadın-erkek ilişkilerinden kaynaklandığına ve tipik faillerin erkekler olduğuna işaret etmektedir. Öyleyse, ifadeyi “kadına yönelik erkek şiddeti” olarak yeniden düzenlediğimizde, pek çok durumda araştırmacıların odaklandıkları şiddet olgusunu kapsamını daraltmadan tarif edebilmiş oluruz. Üstelik betimleyen ifade içinde erkek kelimesine yer vererek dikkat çekmek istediğimiz şiddet türünün kadın-erkek ilişkileriyle ilişkili olduğunu vurgularız.

Şüphesiz ki, “kadına yönelik erkek şiddeti” ifadesi toplumdaki bütün şiddet olgularını, hatta toplumsal cinsiyet temelli ve kadına yönelik tüm şiddet olgularını kapsamamaktadır. Bununla beraber, ifade zaten bütün şiddet olaylarını kapsama iddiası taşımamakta, sadece yaygın bir sosyal olguyu tanımlamaktadır. Bu ifade tıpkı ebeveyn şiddeti kavramında olduğu gibi şiddet uygulayan kişinin toplumsal konumuna, şiddet uygulayan kişilere ve yaygın bir şiddet uygulama davranışına dikkat çeker. Araştırmacıların da önerdiği gibi çözüm için bakmamız gereken yer tam da burası, yani kadın-erkek arasındaki güç dengesizliği, hegemonik erkeklik ve toplumsal cinsiyet ilişkileridir. Böyle bir betimleme, sorunu tanımlamak ve şiddet olgusunu irdelerken özellikle erkeklerin ne yaşadığı, ne düşündüğü, neden şiddet uyguladığı sorularına odaklanmak için daha elverişli bir zemin sağlayacaktır. Nitekim, eyleyenlerin toplumsal konumunu, şiddeti yönelttikleri kadınla aralarındaki iktidar ilişkisini, davranışlarının motivasyonlarını ve toplumsal meşruiyet kaynaklarını incelemek problemi çözümlenmek adına önemli katkılar sunmaktadır.

DİLSEL KAÇINMA

Elshtain (1982) güç bulmacasını çözmek isteyen ve anlama dair soruların peşinde koşan bir düşünürün öncelikle dilin doğasına dair bir değerlendirme yapması gerektiğini belirtir. Söylem, toplumsal hayatın içinde insanların güç ilişkilerini ve bunlara bağlı normları ürettiği ve yaydığı alanlardan biridir. Julia Penelope (1988), *Prescribed Passivity: The*

Language of Sexism başlıklı yazısında, o döneme kadar İngilizcede yaygın kullanılan jenerik referansların eril isimler olmasına karşı çıkarken, toplumda kadının yerinin dilde işgal ettiği semantik alana yansıdığını net bir şekilde göstermişti (s. 119-121). Feminist dilbilimcilerin öncülük ettiği bu tartışmayı izleyen 30 yıl, gündelik dilde kullanıcıların bilim adamı, iş adamı, insanoğlu gibi jenerik referansların eşitsizlikten kaynaklanan yapısını ve siyasi anlamını gittikçe daha çok sorgulayarak alternatif terimlere yöneldiği bir dönem oldu. 1980 sonrası ABD’de feminist aktivizm cinsiyet körü ‘eş şiddeti’ (*spouse violence*) ve ‘istirmacı eş’ (*abusive spouse*) gibi terimler yerine kadına yönelik eril şiddet veya kadına yönelik erkek şiddeti (*male violence against women*) gibi siyasi ifadeleri geçirme mücadelesini kapsamaktadır (Fraser, 2013, s. 73-74). Bu örneklerde de görüldüğü gibi, sosyal olguları tarif ederken kullandığımız dil, hem patriyarka ve eril tahakküm gibi güç ilişkilerinin görünürleştiği alanlardan biri hem de bir mücadele zeminidir.

Kadına yönelik erkek şiddeti üzerine yazılmış metinlerin dikkatli bir incelemesi dilin nasıl olup da eril tahakkümün bir aracı olabildiğini görmemize yardımcı olacaktır. Örneğin, ‘cinsel şiddet’ alanında gerçekleştirilen arşiv çalışmaları yazarların/araştırmacıların cinsel şiddet eylemlerini aktarırken sıklıkla eyleyenin sorumluluğunu vurgulamak yerine göz ardı eden dil kalıpları kullandığını göstermektedir (Bohner, 2001, s. 518). Sharon Lamb (1991) erkek şiddetini içeren bilimsel makaleler üzerinde dilsel kaçınmanın -faillerin sorumluluklarını göz ardı eden yazım eğilimlerinin- izini sürdüğü bir araştırma gerçekleştirmiştir. Lamb, bu çalışmada literatürde failin algılanan sorumluluğunu azaltan üç farklı dilsel eğilime dikkat çeker. Bunlar ‘saldırıya uğramış kadın’, ‘siyah kadınlar daha çok istismar ediliyor’ örneklerindeki gibi edilgen kalıplar, olayı anlatmak yerine ‘istismar süreci’ gibi ifadeler kullanarak terimlere boğan ifadeler ve şiddeti ‘aile içi uyumsuzluklar’ gibi sorumluluğu yayan kalıplarla açıklayan ifadelerdir. Bu araştırmanın bir başka vurgusu da dilsel eğilimlerin yazarların cinsiyetleriyle ve mesleki alt yapılarıyla ilişkisi üzerinedir. Bulgulara göre şiddeti tarif ederken ‘dilsel kaçınma’ araçlarına başvurma eğilimi kadınlara nazaran erkek yazarlarda; sosyal hizmet görevlilerine nazaran sosyolog ve psikologlarda daha yüksektir (Lamb, 1991).

Türkiye’de kadına yönelik şiddet, ev içi şiddet, aile içi şiddet alanında yayınlanmış bilimsel makalelerde de benzer dilsel kaçınma eğilimleri mevcuttur. Bir örnek olarak, Suna Kaymak Özmen’in (2004), *Aile içinde Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları* başlıklı makalesinin özetine göz atalım:

Literatür incelendiğinde, aile içinde öfke ve saldırganlığın çoğunlukla kadınlar olmak üzere eşler ve çocuklara yöneltildiği görülmektedir. Bu makalede, aile

içinde öfke ve saldırganlık yaşantıları üzerinde durulmaktadır. Bu çerçevede, öfke ve saldırganlık kavramlarının ne olduğu, aile içerisinde ortaya çıkmasını kolaylaştıran faktörler, aile içerisinde öfke ve saldırganlık içeren davranışların özellikle çocuklar üzerindeki etkileri incelenmektedir. (Kaymak Özmen, 2004, s. 27)

Diyelim ki bu toplumsal soruna dair hiçbir fikriniz yok. O halde, bu özetten aile içinde öfke ve saldırganlığın vuku bulduğunu, bundan çoğunlukla kadın ve çocukların etkilendiğini, öfke ve saldırganlığın aile içinde bazı faktörlere bağlı olarak ortaya çıktığını ve yazarın bu saldırganlığın özellikle çocuklar üzerindeki etkilerini önemli gördüğünü anlayabilirsiniz. Ancak özet ve makale, *kadınlara ve çocuklara yöneltilen* öfke ve saldırganlığın fail(ler)ini tartışma dışı bırakmaktadır. Gülseren Ünal'ın (2004) makalesi de benzer şekilde aile içi şiddeti, aile içinde yaşanan, tüm aile üyelerine zarar veren yıkıcı bir sorun olarak tarif etmektedir: “Aile içi şiddet her yaşta, toplumda, eğitim düzeyinde ve sosyoekonomik grupta *meydana gelen* yaygın bir problemdir... Şiddet ve şiddetin yarattığı korku, normal aile fonksiyonları üzerinde *yıkıcı etki yapar*. Ev içerisinde yaşanan şiddet özellikle kadını ve çocuğu etkiler. Ev içi şiddetle *birlikte yaşama*; tüm aile üyelerinde fiziksel ve emosyonel hasara neden olur” (Ünal, 2004). Bu ifadelerde ev içinde yaşanan şiddet bir doğa olayı gibi tanımlandığı için ortada fail(ler) olup olmadığı bile şüphelidir. Bir başka örnekte, Demet Güleç Öyeçkin, Dilek Yetmi ve Erkan Melih Şahin (2012) araştırma bulgularını aktarırken cinsel şiddeti kadınlarda saptanan bir unsur olarak sunmaktadır: “Kadınların %54,6’sında psikolojik, %30,4’ünde fiziksel, %19,3’ünde ekonomik ve %6,3’ünde cinsel şiddet saptandı” (Öyeçkin vd., 2012, s. 1). Bu ifade biçimlerinin yazarların bilinçli tercihleri olduğunu düşünmüyorum. Zira, ele aldığımız örnekler, tam da bu sebeple, yani yazarların tercihlerine değil literatürün hakim diline ışık tuttuğu için önemli göstergelerdir. Öyleyse, literatürde şiddetin fail(ler)ini tartışma dışı bırakan dilsel eğilimlerin yaygın olması okuyucunun bu sosyal olgunun erkeklik ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle bağlantısını gözden kaçırmasına yol açabilecek niteliktedir.⁵

Rachel Graham Lussos ve Lourdes Fernandez'in (2018) cinsel şiddet haberleri üzerine yürüttükleri araştırma, medyadaki benzer dilsel kaçınma eğilimlerini sorgulamaktadır. Bu araştırmanın bulgularına göre, medya cinsel şiddet haberlerinde saldırganlarla ilişkili eylemleri edilgen kalıplarla, suçlayan kişiyle ilişkili eylemleri ise etkin fiillerle aktarmaktadır. Günümüzde haber bültenlerindeki cinsel saldırganlık öyküleri sıklıkla mağduru suçlama mesajı içerdiği için eleştirilir. Lussos ve Fernandez'in (2018) dikkat çekmek istediği konu bu

⁵ Literatürdeki benzer dilsel kaçınma örnekleri için bkz. Özmen, 2004, Erbek vd., 2004; Ünal, 2005; Kocacık ve Çağlayangil, 2009; Tanrıverdi ve Şıpkın, 2008; Yaman Efe ve Ayaz, 2010

mağduru suçlayan çerçevenin sadece haberlerin (hikaye kurgusu, farklı karakterlerin temsili, faillerle ilgili bilgilerin aktarımını kapsayan) genel içeriğiyle değil, aynı zamanda daha örtük biçimlerde saldırıyı aktarırken kullanılan edilgen dil gibi dilsel tercihlerle kurulduğudur (s. 108-109).

Alexandra K. Frazer ve Michelle D. Miller’ın 2009 tarihli çalışması ise bu olguyu farklı bir açıdan sorgulamakta ve medyanın kadınların şiddet uyguladığı olayları nasıl yansıttığını dikkate almaktadır. Araştırmacılar bu sorgulamaları neticesinde medyanın faillerin kadın olduğu durumlarda etkin kalıpları, faillerin erkek olduğu durumlarda ve erkeklerin kadına yönelik şiddet uyguladığı durumlarda ise daha baskın olarak edilgen kalıpları tercih ettiğini gözlemler. Yani şiddetin faili erkeksen ve bu erkek kadına yönelik bir şiddet uyguluyorsa medyanın olayı edilgen kalıplarla aktarma eğilimi artmaktadır (Frazer ve Miller, 2009).

Jackson Katz (2017), *The Macho Paradox* isimli kitabında kadına yönelik erkek şiddetinin tanımlanmasında, incelenmesinde, haberleştirilmesinde yerleşmiş olan bu edilgen dili eleştirmek için okuyucuya şu soruyu yöneltir: “En son ne zaman, birinin kadına yönelik şiddetten bahsederken mağdur üzerine ‘ne giymişti, orada ne işi vardı, saat kaçtı, içkili miydi’ gibi tipik tartışmaların ötesine geçip failler ve seyirci kalan/karışmayanlar üzerine odaklandığını duydunuz?” (s. 6) Kadına yönelik şiddetin faillerinin büyük çoğunluğunun erkekler olduğunun farkındayız. Şüphesiz kadınlar arası ilişkilerde de istismar görülür ve kadına yönelik şiddetin küçük bir bölümünde failler başka kadınlar olsa da erkeklerin kadına karşı şiddeti çok daha yaygın ve kritik bir sosyal problem olarak karşımızda durmaktadır (Katz, 2017, s. 96). Ancak kimse bu problemin sorumlusundan bahsetmek istemezken şiddeti engellememiz mümkün değildir. Bir başka deyişle, erkeklerin kadınları maruz bıraktığı şiddeti bir ‘kadın meselesi’ olarak tanımlamak problemin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır (Katz, 2017, s.7).

Bir sorunu tanımlama ve çerçevlendirme biçimimiz kolektif bilincimizi derinden etkiler. Kadına yönelik şiddet konusunda da mağdura odaklanmamız kamusal tartışmanın çerçevesini belirleyen bir etkidir. Katz (2017) bunun iki sonucundan bahseder. Mağdura odaklanmak bir taraftan onun gördüğü zarar konusunda bilinçlenmemizi sağlayabilir. Bir yandan, kadınların verdiği mücadele, insanların/kamuoyunun şiddetin kadınlara nasıl zarar verdiğini, kadınların temel insan haklarına saldırı olduğunu görmesini sağladı. Öte yandan, kadına ne olduğuna odaklanmak süregiden şiddet konusunda erkeklerin rolünü kapatan işlev gördü ve erkeklerin bu işe dahilini tartışma dışı bıraktı.

Kadına yönelik şiddetin tipik failleri genellikle medeni dünyanın dışından kopup gelen canavarlar değil, kadınların eşleri, sevgilileri, babaları vb hayatlarında önemli yeri olan erkeklerdir. Bunlar ailelerimizde ve arkadaş çevremizde olan bildiğimiz sıradan erkekler ve başka erkeklerin arkadaşları, kankaları, takım arkadaşları, sınıf arkadaşları, halı saha arkadaşları... Bu erkeklerin diğerlerine yönelik etkili yaptırımları olabilir, dışlayabilir, tepki gösterebilir ya da uzak durabilirler (Katz, 2017, s. 16). Ancak Katz'ın da belirttiği gibi erkekler kadına yönelik şiddeti bir kadın meselesi olarak görmeye devam ettiği sürece bu konuda sorumluluk almayacaklardır. Şiddetin çözümü için erkeklerin mutlaka sorumluluk alması gerektiğini vurgulayan Katz'ın bu konudaki sorusu probleme dair önemli ipuçları sunmaktadır: “En son ne zaman bir erkeğin kadına yönelik şiddet sorunuyla *erkek olmasına rağmen* değil de tam da *erkek olduğu için* ilgilendiğini ifade ettiğini duydunuz?” (Katz, 2017, s.13) Bu noktada yazar bunu bir kadın sorunu olarak gören erkeklere yönelir ve şöyle der:

Diğer erkeklerin (kadına yönelik) şiddet eylemleri karşısında sessiz kalan – bu sessizlik kasıtlı olsa da olmasa da- erkeklerin bu suça dahil olduğuna inanıyorum. Erkek olduğumuz için suçlu değiliz. Ancak erkek olduğumuz için şiddet karşısındaki davranışlarımızdan ve diğer erkeklerin şiddet eylemleri karşısında sesimizi yükseltmekten sorumluyuz (Katz, 2017, s. 25).

Pek çok insan kadına yönelik şiddeti, cinsel şiddeti ve bunun gibi davranışları sorunlu, hasta insanların problemi olarak görür. Oysa, araştırmacılar ve şiddetin yaygınlığını gösteren istatistikler kadına yönelik şiddetin tipik faillerinin sıradan -normal erkekler olduğuna işaret etmektedir (Scully, 2016; Altınay ve Arat, 2007; NEE, 2009; Yüksel, 2011; Kandemirici ve Kağnıcı, 2014; Çelik, 2017; Nadir, 2017; Katz, 2017). Bir başka deyişle, bu şiddet biçimi kültürel örüntüyle uyumludur ve her toplumda benzer oranlarda görülmez. Yani, yaygın görülen kadına yönelik yaygın erkek şiddeti tek tek erkeklerin bireysel psikolojik rahatsızlıklarından kaynaklanmaz. Kadın-erkek eşitsizliğinin çeşitli biçimleri cinsel şiddeti de kadına yönelik tüm diğer şiddet biçimlerini de körüklemektedir. Örneğin, ABD’de erkekler gelişmiş endüstriyel ülkelerin üzerinde bir oranda şiddete başvurmaktadır. Şiddet söz konusu olduğunda faillerin norm ve motivasyonlarını, dönemsel şiddet artışlarının nedenlerini sorgulamak; değişimi, farklılıkları, yaygınlığı anlamak, bu sosyal olgunun dinamiklerini anlamak ve yorumlamak için elzemdir.

Her konuda olduğu gibi şiddet konusunda da etkili düşünmek ve bir çözüme ulaşmak için atacağımız ilk adım problemin adını koymak, onu tanımlamak olmalıdır. Bu amaçla, öncelikle şunu netleştirmeliyiz: Aile içi şiddet ve cinsel şiddet çok sayıda kadın bunu deneyimlediği için değil, çok sayıda erkek bunu uyguladığı ve tolere ettiği için bir sosyal sorun olarak karşımızda durmaktadır (Katz, 2017, s. 92). Nitekim, Katz'ın (2017) da ifade

ettiği gibi şiddetin tüm sorumluluğu şiddete başvuranların ve buna göz yumanların, tepki vermeyenlerin üzerindedir (s. 92). Dolayısıyla, şiddete yönelik bulabileceğimiz kalıcı çözümler de uygulayanlara ve uygulayanların davranışına odaklanmalıdır. Ancak insanların başlarına gelenlerden ötürü kadınları -hatta tüm güçsüz/ezilen grupları- suçlamaya koşullandığı toplumlarda, konu bir türlü erkeklerin yarattığı zararı konuşma aşamasına gelmemektedir (Katz, 2017).

Katz'ın (2017) dikkat çektiği gibi ABD'de medya sadece aile içi şiddet konusunda değil diğer şiddet haberlerinde de erkeklere gönderme yapmaktan kaçınan bir çerçeve izlemektedir. Örneğin, silahlı okul katliamları medyada çocuklar çocukları öldürüyor şeklinde yer alır, ancak olayların çoğunluğunda aslında failer oğlanlardır (Katz, 2017, s. 98-99). Benzer şekilde, çığırından çıkan festival seyircileri, eylemler, vandallık, taciz, yakıp yıkmaya basında genellikle gençlik ve jenerasyon sorunu olarak sunulur (Katz, 2017, s. 100-103). Bu olayları izleyen kamusal tartışmaların çerçevesini de bu tanımlama belirlediği için TV programları ve yazılı basın “gençlik neden böyle, sorun nedir, işsizlik mi, umutsuzluk mu, müzik türü mü buna yol açıyor” gibi soruları cevaplamaya çalışan uzmanlarla dolup taşar (Katz, 2017, s. 100-103). Ama aslında Woodstock 99 rock festivalinde de, Porto Riko gününde çıkan olaylarda da failer sadece erkeklerdir (Katz, 2017, s. 100-103). Dolayısıyla, aslında gençliğin sadece bir kısmından söz ediyoruz. Hal böyle olunca, ‘gençlik neden böyle’ yerine ‘genç erkekler neden böyle davranıyor’ sorusunu sormak bizi doğru cevaba daha çok yaklaştıracaktır.

Şiddetin sorumluluğu uygulayanların üzerinde ise neden biz sadece kadınlardan, gençlerden, çocuklardan bahsediyor veya cinsiyet körü ifadeler kullanıyoruz? Neden böyle konuşuyoruz? Bu soruların cevabı güç ilişkilerinde yatıyor. Katz'ın (2017) aktarımına göre ABD'de Ronald Reagan'ın 1980 sonrası sığınma evlerinin ve mağduru destekleme servislerinin bütçesini kısması bugün kullandığımız yaygın kalıpların gelişiminde önemli bir dönemeç olmuştur (s. 95). Çünkü bu süreç, program direktörlerini politikacıların desteğini almak için lobi faaliyetleri sırasında daha ehil, ürkmeyen bir dil geliştirmeye zorladı. Nitekim, kadın hakları savunucuları bütçe alabilmek için siyasetçileri –yani çoğunlukla erkekleri- ikna etmek zorundalardı. Katz'ın verdiği örneklerde program sorumlularının bu hassasiyetle yazdığı bültenlerde ve el ilanlarında kullandıkları kalıplara bir göz atarsanız, şiddet probleminin kökeninde erkeklerin davranışının olduğunu söylemeyi bırakın, çoğunlukla erkek kelimesini bile içermediğini görürsünüz:

“Şiddet konusunda toplumsal cinsiyet önemli bir etkidir.”

“Aile içi şiddet kötüdür.”

“Kadına yönelik şiddet son bulmalıdır.”

“Bir kişi istismarı diğeri üzerinde güç ve kontrol kazanmak için kullanır.”

“Aile içi şiddet öğrenilmiş bir davranıştır, bir seçimdir ve uygulayan davranışından sorumludur.”

“Cinsel şiddet her an ve herkes tarafından gerçekleştirilebilir.” (Aktaran Katz, 2017, s. 95)

Aynı süreçte, habercilerin dilinde, istismarcı/saldırgan kocalar ve erkek arkadaşlar aile içi şiddet uygulayıcıları veya tedaviye ihtiyacı olan suçlulara dönüştüler (Katz, 2017, s. 96). Medya, karısını döven adam ifadesini istismarcı eş adı altında kadın mı erkek mi olduğu belli olmayan, cinsiyet körü ifadelerle değiştirdi (Katz, 2017, s. 95-96). Benzer şekilde, medya, tecavüz söz konusu olduğunda ise hemen her zaman edilgen dili tercih etti: ‘... tecavüze uğradı’, ‘... kadın tecavüze uğradı’ (Katz, 2017, s. 96). Bu ifadelerde erkeklerin işe dahil olup olmadığı bile açık değildir.

Kısacası, ABD’de erkeklerin kadına yönelik şiddet eylemleriyle ilgili kamusal tartışma neredeyse tamamen edilgen bir dilin hakimiyetindedir. Fakat şiddet konusunda bu edilgen dil hakimiyeti dikkatleri erkeklerin rolünden uzaklaştırma işlevi görebilmektedir. Zira, “Bu yıl kaç kadın tecavüze uğradı” ile “bu yıl kaç erkek kadınlara tecavüz etti” soruları anlam itibarıyla birbirinden farklıdır (Katz, 2017, s. 110). Son olarak, Katz’ın verdiği bir örneği uyarlayarak edilgen dilin anlamı erozyona uğratmasını yakından inceleyelim:

- (1) Ali Ayşe’yi dövdü.
- (2) Ayşe Ali tarafından dövüldü.
- (3) Ayşe dövüldü.
- (4) Ayşe dayak yedi.
- (5) Ayşe şiddet gören bir kadın.⁶

Bu örnekte de gördüğümüz gibi, etken ifadeden edilgen dile geçmek sadece anlatım kalitesini bozmakla kalmaz anlamı da değiştirir. İlk cümle, Ali’nin yaptığı bir eylemi anlatmaktadır. İkinci cümledeki edilgen kalıba geçince odak olmaktan çıkan Ali, üçüncü örnekteki öznesiz yazdığımız edilgen cümle içinde kaybolur. Son cümleye geldiğimizde ise Ali’nin eylemi Ayşe’yle ilgili bir bilgiye, Ayşe’yi niteleyen bir ifadeye dönüşmüştür. Üstelik buna sebep olan Ali cümlede bile yoktur. Dolayısıyla, şiddeti birinci veya beşinci cümledeki gibi tarif etmenin siyasi sonuçları da birbirinden farklı olacaktır.

EDİLGEN DİL VE MAĞDURU SUÇLAMA

⁶ Jackson Katz’ın (Julia Penelope’nin 1980 yılında bir konferansta sunduğu *Patriarchal False Descriptions of Language* başlıklı bildirisinden esinlenerek) verdiği örneğin Türkçe karakterlere uyarlamasıdır. Orjinali için bkz. Katz, 2017, s.111

Edilgen dil ile mağduru suçlama söylemleri arasındaki bağlantı bir süredir sosyal psikoloji alanında dikkat çekici bir araştırma ve tartışma konusudur. Örneğin, Gerd Bohner (2001), şiddeti tarif ederken kullandığımız dile dikkat çeken çalışmasında, kendilerine sunulan örnek bir olayı edilgen dil kullanarak aktaran katılımcıların tecavüz mitlerine⁷ inanma ve mağdurun sorumluluğunu vurgulama oranının daha yüksek, failin sorumluluğunu algılama eğilimlerinin daha düşük olduğunu tespit etmiştir (s. 515). Buna göre, kendisine görsel olarak sunulan bir şiddet olayını tarif ederken edilgen dil kalıpları kullananların mağduru suçlama eğilimi daha yüksektir. Yazar bu noktada, mağduru suçlama eğiliminin bir belirleyenin de katılımcının bireysel tutum ve inançları olduğunun altını çizer. Yani edilgen dil kullanan ve tecavüz mitlerine inanan katılımcılar büyük oranda eylemin sorumluluğunu mağdura yüklerken, tecavüz mitlerine inanmayan katılımcılar edilgen dili mağduru ve mağdurla empati kurduklarını vurgulamak için kullanabilmektedir (Bohner, 2001, s. 516).

Laura Niemi ve Liane Young, 2016'da yayımlanan bir araştırmalarında insanların zarar verici bir eylemin mağduruna sempati duymaları veya duymamalarının sebeplerini irdelemektedirler. Bir başka ifadeyle, araştırmacılar bir cinayet/saldırı/cinsel şiddet haberi okuduğunuzda mağdurla empati kurmanızı sağlayan faktörleri sorgular: Acaba belirleyici olan siyasi yöneliminiz mi, yoksa cinsiyetiniz mi ya da şiddet eyleminin ne olduğu mudur? Niemi ve Young'ın bulgularına göre bu konuda açıklayıcı ve ayrıştırıcı bir etmen insanların ahlaki değer sistemleridir. Yazarlar, katılımcılar arasında sadakat, itaat ve saflığı yücelten insanların adil olmayı ve başkalarına özen göstermeyi temel değerler olarak sahiplenenlere oranla bir şiddet olayında mağduru suçlamaya daha yatkın olduğunu gözlemler. Niemi ve Young, bir sonraki aşamada insanların mağdur ve faileri algılama biçimlerini değiştirmek için ne yapılabilir sorusunun üzerine gider. Bu sefer, şiddet eylemlerini katılımcılara, “Lisa’ya Don tarafından şiddet uygulandı” ve “Don Lisa’ya şiddet uyguladı” gibi vurgusu farklı iki ayrı kalıpla aktarır ve yorumlarını alırlar. Araştırmacılar, etkin kalıpla aktardıkları öyküler sonrasında katılımcıların mağdurun eylemlerine odaklanma, mağdurun sorumluluğunu sorgulama ve mağduru suçlama eğilimlerinin daha düşük çıktığını gözlemler. Değer sistemleri halen önemli bir belirleyici olsa da her iki grupta da etken dille aktarılan olayla ilgili mağduru suçlama eğilimi daha düşük çıkar. Öyleyse, mağduru suçlama insanların ahlaki değerlerinde köklenen bir eğilim olsa bile, şiddet konusunda faile dikkat çeken bir farkındalık yaratmak istiyorsak pratik bir ilk adım şiddeti nasıl anlattığımızı değiştirmek olabilir.

---

⁷ Tecavüz mitleri tecavüzcülerin sorumluluğunu örtbas eden, mağdurları suçlamaya yönelik tecavüzün motivasyonun cinsellik olduğu, tecavüzcünün mağdur tarafından kışkırtıldığı, tecavüzün sadece bazı kadınların başına geldiği gibi steryotipik kabullerden oluşmaktadır.

Linguistik faktörlerin önemine dikkat çeken bir başka güncel araştırmada, Michael Papaendick ve Gerd Bohner (2017) tecavüze uğrayan kadınları tanımlamak için kullandığımız etiketlerin (*victim*/kurban, mağdur veya *survivor*/hayatta kalan) onların travma sonrası hayatlarına etkisini irdeler. Bulgular, günlük konuşmalarda ve medyada yaygın kullanılan etiketlerin kadınların travma sonrası benlik algılarını etkilediğine işaret etmektedir. Dahası, ‘kurban’ gibi zayıflık ve pasiflik çağrıştıran bir etiketin yaygın kullanılması kamunun cinsel şiddete maruz kalmış kadınları algılama biçimi ve hatta kurumların kadınlara destek verip vermeme kararlarını etkileyebilmektedir (Papaendick ve Bohner, 2017, s. 19).

SONUÇ

Sosyal olguları tanımlarken kullandığımız yaygın dilsel kalıplar hem toplumsal güç eşitsizliğinin bir göstergesi hem de güç mücadelesinin alanlarından biridir. Nitekim, bir sorunu tanımlama ve çerçeveleme biçimimiz kolektif bilincimizi derinden etkilemektedir. Bu çalışma, kadına yönelik şiddet konusunda mağdura odaklanan dilsel kalıpların yaygınlığını kamusal tartışmanın çerçevesini belirleyen bir etken olarak ele almaktadır. Kadına yönelik erkek şiddeti üzerine yazılan metinlerdeki çeşitli dilsel kaçınma eğilimleri kadına yönelik şiddetin fail(ler)ini tartışma dışı bırakan bir niteliktedir. Bunlar arasında öznesiz edilgen dil kullanımı *kadın bıçaklandı vb-*, mağdura odaklanan faili göz ardı eden dilsel ifadeler *-üniversiteli kız tecavüze uğradı vb-*, cinsiyet körü terimler *-eş/partner şiddeti vb-* ve muğlak ifadeler *-şiddetin kökeninde toplumsal cinsiyet vardır vb-* bulunmaktadır. Bu alandaki dilsel kaçınma eğilimlerinin yaygınlığı hedef şaşırtan, başına gelenlerden ötürü mağduru suçlayan veya failleri gizleyen bir hegemonik çerçevenin göstergesidir. Benzer şekilde, medya çalışmaları haberlerin erkeklerin kadınlara yönelik şiddet eylemlerini sıklıkla “... kadın saldırıya uğradı” gibi edilgen kalıplarla aktardığını göstermektedir. Sosyal psikoloji alanındaki güncel çalışmalar ise, edilgen kalıpların dikkatimizi mağdura ve mağdurun davranışlarına çektiği için ‘mağduru suçlama’ söylemine evrilmeye daha müsait olduğuna işaret etmektedir. Başka bir deyişle, bu araştırmalara göre şiddet eylemlerini failin gerçekleştirdiği eylem *-adam eşini dövdü-* yerine mağdurun başına gelenler *-kadın dayak yedi-* olarak okuduğumuzda mağdurda bir sorun arama, mağdurun davranışlarını sorgulama ve yaşadıklarından ötürü mağduru suçlama ihtimalimiz artmaktadır. Oysa, şiddetin tüm sorumluluğu onu gerçekleştirenlerin ve göz yumanların üzerindedir. O halde, araştırmacılar olarak kadına yönelik erkek şiddeti olgusunu tanımlarken failin sorumluluğunu göz ardı eden dilsel kalıplardan kaçınmamız ve faile odaklanmamız elzemdir. Bu perspektifle, şiddet gören *kadın kimdi, eğitilmiş miydi, farkındalığı yüksek miydi* sorularından önce *erkek neden*

urma/taciz etme/tecavüz etme/öldürme hakkı olduğunu düşündü, nasıl yaptı, kim sessiz kaldı, kim destekledi sorularının peşinden gitmek hem adalete hizmet etmenin hem de bu sosyal olguyu irdelemenin daha verimli bir yolu olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akkaş, İ. ve Uyanık, Z. (2016). Kadına Yönelik Şiddet. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 6(1).
- Altınay, A. ve Arat, Y. (2007) Kadına Yönelik Şiddet , İstanbul: Punto.
- Arın, C. (1998). Kadına Yönelik Şiddet. 75 Yılda kadınlar ve Erkekler içinde. A. B. Hacımiraçoğlu (ed.). Tarih Vakfı Yayınları. 201-210.
- Başar, F., ve Demirci, N. (2015). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Şiddet. Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi, 2(1), 41-52.
- Becker, H. S. (2013), Sosyal Bilimcilerin Yazma Çilesi Yazımın Sosyal Organizasyonu Kuramı, (Çev: Ş. Geniş). Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Bohner, G. (2001). Writing about Rape: Use of the Passive Voice and Other Distancing Text Features as an Expression of Perceived Responsibility of the Victim. British Journal of Social Psychology. (40). 515-529.
- Çelik, G. (2017) Öldüren Erkek(lik)ler: Eşine Şiddet Uygulamış Cezaevindeki Erkekler, NotaBene Yayınları.
- Dönmez, G., Şimşek, H., Günay, T. (2012). Evli Erkeklerde Eşlerine Yönelik Şiddet ve İlişkili Etmenler/Spouse Violence and Related Factors in Married Men. Turkish Journal of Public Health, 10(3), 151-159.
- Efe, Ş. Y. ve Ayaz, S. (2010). Kadına Yönelik Aile içi Şiddet ve Kadınların Aile içi Şiddete Bakışı. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 11(1), 23-29.
- Elshtain, J. B. (1982) Feminist Discourse and Its Discontents: Language, Power, and Meaning, Signs, Vol. 7, No. 3, Feminist Theory (Spring, 1982), 603-621.
- Erbek, E., Eradamlar, N., Beştepe, E., Akar, H., Alpkın, L. (2004). Kadına Yönelik Fiziksel ve Cinsel şiddet: Üç Grup Evli Çiftte Karşılaştırmalı bir Çalışma. Düşünen Adam, 17(4), 196-204.
- Fraser, N. (2013). Fortunes of Feminism: From State-Managed Capitalism to Neoliberal Crisis. Verso Books.
- Frazer, A. K. ve Miller, M. D. (2009). Double Standards in Sentence Structure: Passive Voice in Narratives Describing Domestic Violence. Journal of Language and Social Psychology, 28(1), 62-71.
- Güner, O. (2007). İslam Düşüncesinde Kadına Yönelik Şiddet Söylemine Bir Bakış. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 23(23), 51-63.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2015) Türkiye’de Kadına Yönelik Aile içi Şiddet. Araştırma Raporu.
- İlkkaracan, P., Gülçür, L. ve Arın, C. (1996). Sıcak Yuva Masalı. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kandemirci, D., & Kagnici, D. Y. (2014). Kadına yönelik Aile içi Şiddetle Baş Etme: Çok Boyutlu bir İnceleme. Turk Psikoloji Yazıları, 17(33), 1.
- Katz, J. (2017) The Macho Paradox: Why Some Men Hurt Women and How All Men can Help, Illinois: Sourcebooks.
- Kocacık, F. ve Çağlayandereli, M. (2009). Ailede Kadına Yönelik Şiddet: Denizli İli Örneği. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 6(2), 25-43.

- Körükçü, Ö., Kayır, G. Ö., Kukulcu, K. (2012). Kadına Yönelik Şiddetin Sonlanmasında Erkek İşbirliği. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(3).
- Lamb, S. (1991). Acts without Agents: An Analysis of Linguistic Avoidance in Journal Articles on Men who Batter Women. *American Journal of Orthopsychiatry*, 61(2), 250-257.
- Lussos R. G. Ve Fernandez, L. (2018) Assault and Accusation Without Agents: Verb Choice in Media Narratives of Campus Sexual Assault. *Journal of Mason Graduate Research*. (5). 108-127.
- Niemi, L ve Young, L .(2016). 'Who Blames the Victim' <https://www.nytimes.com/2016/06/26/opinion/sunday/who-blames-the-victim.html>.
- Nadir, U. (2017). *Nasıl Korunabilirdik? Şiddete Uğrayan Kadınlar ve Çocuklar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Name the Agent, <https://twitter.com/namettheagent> (Erişim Tarihi: 23.11.2018).
- Orwell, G. ([1946]1968). *Politics and the English language*. In *The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell* (ss. 127-140). Harcourt, Brace, Javanovich.
- Özmen, S. K. (2004). Aile içinde öfke ve saldırganlığın yansımaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 27-39.
- Page, A. Z., & İnce, M. (2008). Aile içi şiddet konusunda bir derleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 11(22), 81-94.
- Papendick, M., ve Bohner, G. (2017). "Passive victim–strong survivor"? Perceived meaning of labels applied to women who were raped. *PloS one*, 12(5).
- Penelope, J. (1988). *Prescribed Passivity: The Language of Sexism*. Faculty Publications -Department of English. Paper 89. <http://digitalcommons.unl.edu/englishfacpubs/89>
- Scully, D. (2016). *Cinsel Şiddeti Anlamak: Tutuklu Tecavüzcüler Üzerine Bir İnceleme*. Metis Yayınları.
- Sprague, J. (2016). *Feminist Methodologies for Critical Researchers: Bridging Differences*. Rowman & Littlefield.
- Şener, Ü. (2015). 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Ne Getiriyor?. *TEPAV Değerlendirme Notu*, 201220.
- Uluocak, Ş., Gökulu, G., Bilir, O. (2014). Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde Stratejik bir Başlangıç Noktası: Partner Şiddeti. *International Journal of Human Sciences*, 11(2), 362-387.
- Uygur, G. (2011). 2006/17 Sayılı Başbakanlık Genelgesi Işığında Kadına Yönelik Şiddeti Önlemeye Yönelik Devletin Ödevi: Değişen Devlet Anlayışı mı?, *Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar içinde*. Serpil Sancar (der.) Koç Üniversitesi Yayınları. 883- 913.
- Ünal, G. (2005). Aile içi Şiddet. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 8(8).
- T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı. (2000). *Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları*. Ankara.
- T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü. (2009). *Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet*. Ankara: Elma Teknik Basım Matbaacılık.
- T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü. (1998). *Cumhuriyetin Yetmiş Beşinci yılında Türkiye’de Kadının Durumu*. Ankara.
- Tanrıverdi, G., ve Şıpkın, S. (2008). Çanakkale’de Sağlık Ocaklarına Başvuran Kadınların Eğitim Durumunun Şiddet Görme Düzeyine Etkisi. *Fırat Tıp Dergisi*, 13(3), 183-187.
- Yüksel, Ş. (1985). *Kadına Yönelik Şiddet: Evdeki Terör*. İstanbul: Mor Çatı Yayınları
- Yüksel, Ş. (2011). *Eş Dayağı ve Dayağa Karşı Dayanışma Kampanyası. 1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. Şirin Tekeli (der.). İletişim Yayınları. 303-311.

MODERNİTE KÜLTÜRÜ VE TÜRK MODERNLEŞMESİ**CULTURE OF MODERNITY AND TURKISH MODERNIZATION****Özlem AYDOĞMUŞ ÖRDEM¹****ÖZET**

Modernite ve modernleşme özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren en çok tartışılan konular arasında yer almaktadır. Bu iki kavram birçok disiplin tarafından ele alınmış ve aynı disiplin içerisinde bile çok farklı tanımları yapılmıştır. Modernitenin ne olduğu ve nasıl tanımlanacağı sorunsalı modernitenin hangi bakış açısına göre ele alınacağı ile ilişkilidir. Bu çalışmanın makro düzeyde birinci amacı Türk modernleşmesini Batı'da ortaya çıkan modernite ve modernleşme kavramları çerçevesinde tartışmaktır. Çalışmanın mikro düzeyde ikinci amacı ise Türk modernleşmesi çalışmalarına farklı yorumlar getirmek için Bauman'ın belirsizlik ve düzen arayışı kavramları ile Giddens'in bireysel kimlik ve bireycilik kavramlarını ele alarak Türk modernleşmesine yeni perspektifler kazandırmaktır. Batılı olan bu spesifik kavramlar, Türk modernleşmesinin çevre-merkez, özcü düşünceler, toplum ve devlet temelli birey kavramları ile karşılaştırılmıştır. Dolayısıyla, modernitede birçok özellik olmasına karşın bu çalışmada sadece iki özellik üzerinde odaklanılmıştır. Çalışmanın bulguları, modernitede vurgulanan bireyin tersine, Türk modernleşmesinde özcü, toplum ve devlet temelli bireyin özelliklerinin ön plana çıktığını göstermektedir. Türk modernleşmesi, Mardin'in ifade ettiği üzere merkez-çevre etrafında oluşturulduğu için bireyin önemi ikinci planda kalmış ve devlet-toplum düalizmi ekseninde ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Modernite, Türk modernleşmesi, Müphemlik, Bireysel Kimlik, Bireycilik

ABSTRACT

Modernity and modernization are among the most debated issues, especially from the second half of the 20th century on. These two concepts have been dealt with by many disciplines and have been defined very differently even in the same discipline. The question of what modernity is and how to define it is related to what perspective of modernity is taken. The first aim of this study at the macro level is to discuss Turkish modernization within the framework of modernity and modernization concepts emerging in the West. The second aim of the study at micro level is to give new perspectives on Turkish modernization by considering the concepts of Bauman's ambivalence and the pursuit of order in order to bring different interpretations to Turkish modernization studies. These specific concepts of Westernization are compared with the concepts of periphery-center, essentialist ideas, society and state-based individuals of Turkish modernization. Therefore, although there are many features in modernity, this study focuses on only two features. The findings of the study show that, in contrast to the individual emphasized in modernity, the characteristics of essentialist, social and state-based individuals have become prominent in Turkish modernization. As Turkish modernization was built around the periphery-center as Mardin stated, the importance of the individual remained in the foreground and state-society dualism emerged in this process.

Keywords: Modernity, Turkish modernisation, Ambivalence, Individual identity, Individualism

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Çukurova Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Toplum ve İletişim Anabilim Dalı, ozlemordem@gmail.com

GİRİŞ

Modernite kavramı bir ortaçağ eleştirisidir ve insanın merkeze alınmasını temsil etmektedir. Akıl ve aydınlanma çağlarında ortaya çıkan ve insanın dünyayı merkeze almasını tartışan bir kavramdır. Giddens'a (1998) göre de modernite 17.yüzyılda Avrupa'da başlayan ve tüm dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimidir (Giddens, 1998, s. 11). Weberci (1999) anlamda ise, modernite feodaliteyi ya da orta çağları izleyen, aklın öncelik aldığı bir tarihsel dönemi ifade etmektedir. Toynbee (1946, s. 7), en genel anlamda Batı'nın dört önemli çağına vurgu yapar. 7. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar süren Karanlık çağ, 11. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar devam eden Orta çağ, daha sonra 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar uzanan modern çağlar ve son olarak 20. yüzyılda kökleri atılan ve devam eden postmodern çağ olarak sınıflandırır. Tarihsel sürece bakıldığında, 16.yüzyılda başlayan ve 20. yüzyıla kadar devam eden süreç ve bu süreç içerisinde Batı Avrupa'nın dönüşümünün modernleşme sürecinin temel dayanak noktası olduğu söylenebilir. Modernitenin en belirgin özelliği insan aklına duyulan sonsuz güvendir. Bu güven temelinde ilerlemeci tarih anlayışı, insan akli kullanılarak sürekli bir bilgi artışı olacağını vurgulamaktadır. Bu bilgi tarihi sürekli ileri taşıyacaktır ve böylece modernite “insanın yücelmesi” olarak yorumlanacaktır (Şaylan, 2006, s. 57). Şaylan'a (2006) göre, modernite belli bir çağı ifade etmektedir. Bu çağ Kuzeybatı Avrupa'da kapitalist dönüşüm ile belirginleşen bir dönemdir. Kapitalist dönüşüm yalnızca ekonomik ilişkiler kurmaz, aynı zamanda insan ve toplum yaşamının her alanındaki bir değişimi ifade etmektedir. Akıl ve bilimin toplumsal yaşamda belirgin hale gelmesi ve ilerlemeci tarih anlayışı modernite çağının en önemli parametrelerini oluşturmuştur. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı Alman sosyoloji teorisyenlerinin başında gelen Weber (1999, 2006), Tönnies (1957) ve Simmel (1999), modernitenin genellikle Rönesans'la ortaya çıktığını savunmuşlardır. Modernite geleneksel düzene karşıt olarak, toplumsal yaşamın rasyonelleşmesi ve farklılaşmasıdır. Foucault (2005), modern insanı kendisini sürekli icat etmeye çalışan birey olarak tanımlamaktadır fakat birey modernite ile birlikte söylemsel pratiklerin ve yeni iktidar şeklinin etkisi altındadır. Bu söyleme benzer şekilde Featherstone da (2005) endüstrileşme ve kentleşme ile birlikte bireyin önem kazandığını belirterek üretimin ve tüketimin de bireyin yaşamına girdiğini ifade etmektedir.

Weber'e göre (2006) modernite çağının öncül kavramları, Aydınlanma Çağı ve onun özelliklerini içeren ilerici tarih anlayışıdır. Bu ilerici anlayış, insan aklını ve bilimi kullanarak sürekli ileri gitmek ve dünyaya egemen olmak düşüncesini içerir. Böylelikle, doğanın gücünü denetlemek ve evrenin bir parçası olan toplumu da akla uygun bir şekilde düzenlemek amacı

sağlanmış olacaktı (Şaylan, 2006, s. 30-31). Mc Gowan (2000)'a göre ise, modernite toplumun herhangi bir dış otorite ya da Tanrıya özgü olmaksızın kendi iç dinamikleriyle ürettiği ilkelere dayanarak meşruluğunu ortaya koymasındır. Buradan hareketle Batı'nın son üç yüzyıllık tarihini ve kapitalist dönüşümü modernite çağı olarak nitelendirilebilir. Bell'e (1990) göre, modernitenin temel kültürel varsayımı iktisadi alanda burjuva girişimciyi ve kültür alanında engellenmemiş benlik doğrultusundaki sanatsal arayışı doğuran kendi kaderini çizen özerk birey idealidir. Modernite kavramına ek olarak Weber ile birlikte modernleşme kavramı da sosyolojide yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

Weber'in (1999, 2006) dinler ve kültürler üzerine çalışma yapması, modernleşme ayrımını ortaya çıkarmıştır. Weber (2012a, 2012b), Batı'yı diğer kültürlerle karşılaştırarak ekonomik, endüstriyel ve politik bakımdan üstün görmektedir ve modernleşme sürecinde rasyonalizasyon kavramına vurgu yapmıştır. Modernleşme, Weber (1999) için geleneksel eğitim, toplum ve devlet türlerinden kopup daha rasyonel kurumlara ve yapılara evrilmeyi içermektedir. Batı toplumu dışında kalan birçok uygarlığın geleneksel yapı içerisinde kalmasını temelde rasyonalizasyon kavramının olmamasına bağlamaktadır. Rasyonalizasyon kavramı içerisinde bir ilerleme fikrini içermektedir. Mardin (2006, 2009), Osmanlı'nın modernleşme sürecini askeri alandaki eksikliklerden kaynaklanmasına rağmen sonraki süreçte Batı'nın rasyonel temelli kurumlarını almaya çalışarak önemli adımlar attığını vurgulamaktadır. Bu anlamda, Türk modernleşmesi süreci Osmanlı'da ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nde farklı yorumlarla ele alınmasına rağmen temelde Batı'nın gelenekten kopmasına ve bu gelenekten kopan rasyonel kurumlarına bağlıdır. Nitekim Osmanlı Islahat ve Tanzimat fermanlarıyla birlikte rasyonel anlamda kurumsallaşmaya başlamıştır. Cumhuriyet sonrası dönemde Batı'dan alınan birçok yasa bu kurumsallaşma sürecinin devamı niteliğindedir. Dolayısıyla Türk modernleşmesi Weberyen anlamda sadece belli alanlarda (mesela endüstrileşme, Türk modernleşmesinde oldukça zayıf kalmıştır) rasyonalizasyon sürecine girmiştir. Ortaylı (2008a, s. 15) ise, Türk modernleşmesi sürecini aşağıdaki gibi tanımlamaktadır:

Osmanlı toplumunun modernleşmesi, modernleşmenin klasik tarifi olan, gelişmiş toplumun özelliklerinin azgelişmiş bir toplum tarafından alınması... [olarak] anlaşılabilir. Modernleşme olgusu, kaba bir değişle, var olan değişimin değişmesidir. 19. yüzyıl toplumu yeni bir değişme ivmesi kazanmıştır... Modernleşme, Osmanlı ülkesinde salt değişen dış dünyanın

zorlamasıyla meydana gelmedi. Yaşamın var olan kalıplarının kırılması yalnız buhar medeniyetinin, limanlar, demiryolları ve bankaların eseri değildir.

Ortaylı (2008a) çağın gereklerine uygun olarak Osmanlı'nın modernleşme sürecine girdiğini belirtmektedir. Mardin (2001) ise Osmanlı'nın Batı'nın belli kurumlarını alırken, din ekseninde ilerlediğini vurgulamaktadır. Birçok bilim insanı (Berkes, 2002; İnalçık, 2008; Karpat, 2011; Mardin, 2001; Meriç, 1983; Ortaylı, 2008a; Tunaya, 1960) Türk modernleşmesinin devamlı düalist ve dikotomik bir şekilde ilerlediğini kabul etmektedir fakat modernleşme sürecinin zorunlu, sürekli, tercihe bağlı olup olmadığı merkezi tartışmalar arasında yer almaktadır. Sadece belli alanlarda ve kurumlarda, Türk modernleşmesinin Weberyen anlamda bir rasyonalizasyon ve batılılaşma olduğu düşünülebilir (Weber, 1999).

Bu çalışma Batı'nın 17.yüzyılda insanı ve dünyayı merkeze alarak kavramsallaştırdığı moderniteyi ve Weberin (2009, 2012a, 2012b) 19.yüzyılda geliştirdiği modernleşme kavramlarını analiz etmeyi hedeflemiştir. Bu iki kavramın Türk modernleşmesi ile ilişkisi incelenmiştir. Batı'yı ele alırken Bauman ve Giddens'in modernite ile ilgili düşünceleri temel alınmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışmada makro düzeyde modernite kültürünün özellikleri ile Türk modernleşmesinin özellikleri karşılaştırılmıştır. Mikro düzeyde ise Bauman'ın (2003) belirsizlik ve düzen arayışı kavramları ile Giddens'in (2010) bireysel kimlik ve bireycilik kavramları ele alınarak Türk modernleşmesinin çevre-merkez, özcü düşünceler, toplum ve devlet temelli birey kavramları karşılaştırılmıştır. Yorumbilimsel fenomenolojik bir yöntemle analiz edilen özellikler derinlemesine bir anlayış temelinde yapılandırılmıştır. Türk modernleşmesi, bu çalışmada temel bir fenomen olarak ele alınmış ve bu süreci açıklamak için modernite ve modernleşme kavramları makro süreçler olarak sınıflandırılmıştır. Kavramların içeriği ve özellikleri nesnel olmadığı için yorumbilimsel bir yöntemle incelenmiştir. Pozitivist geleneğin tersine yorumbilimsel yöntem herhangi bir olayı, olguyu, tarihsel süreci açıklamaktan ziyade anlamaya çalışır (Paterson ve Higgs, 2005). Bu çerçevede araştırmacı kuramsal düzeyde tartışılan moderniteyi Türk modernleşmesi süreci ile yeniden yorumlamayı hedeflemiştir. Bu anlamda iki özellik temel alınarak Türk modernleşmesi yorumlanmıştır. Bauman'ın (2003) belirttiği müphemlik ve Giddens'in (2010) vurguladığı bireysel kimlik özellikleri bu çalışmanın temelinde yer almaktadır.

Tablo 1: Modernitenin ve Türk Modernleşmesinin Temel Özellikleri

Kuramcılar	Modernitenin Temel Özellikleri	Türk Modernleşmesinin Özellikleri
Zygmunt Bauman	Müphemlik/Belirsizlik Düzen Arayışı	Merkez- çevre ikiliği Özcü Düşünceler
Anthony Giddens	Bireysel kimlik Bireycilik	Toplum temelli birey Devlet temelli birey

Modernite ile birlikte birçok özellik ortaya çıkmasına rağmen bu çalışmada sadece iki temel özellik üzerine odaklanılmıştır. Tablo 1’de gösterildiği gibi Zygmunt Bauman’ın (2003) müphemlik ve düzen arayışı özellikleriyle birlikte Anthony Giddens’in (1998, 2010) bireysel kimlik ve bireycilik özellikleri Türk modernleşmesindeki etkileri ile tartışılmıştır. Türk modernleşmesinde daha çok özcü, toplum ve devlet temelli özelliklerin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Türk modernleşmesinin temel özelliği olan merkez-çevre kavramı Mardin (1973) tarafından geliştirilmiştir. Mardin (1973), merkezin yönetici ve elitler olduğunu, çevrenin ise sivil toplum olduğunu vurgular. Yönetici ve elitler batılı tarzda eğitim alarak ve Batılılaşarak çevrenin kendi içinde Doğulu kalmasına neden olmuştur ya da bir savunma olarak çevre Doğulu kalmayı tercih etmiş ya da zorunlu kalmıştır. Dolayısıyla, merkez-çevre arasında bir ikilik ve yabancılaşma meydana gelmiştir. Bir yanda çok fazla Batılılaşan ve Batılılaşmak isteyen merkez, öte yanda büyük oranda Doğulu kalan bir çevre oluşmuştur. Bu çalışmada özcü (essentialist) düşünceler toplumun bireyi ön plana çıkarmadan din, millet, milliyetçilik ve gelenek gibi özsel düşüncelere bağlı kalmasını tanımlamaktadır. Diğer bir deyişle, bireyler yeniden diyaloga girerek hiçbir özcü düşünceye ya da akıma bağlı kalmadan kendini var edememe ve sorgulayamama olarak tanımlanabilir. Osmanlı’da modernleşme sürecinde Ümmetçilik, İslam, Osmanlılık, Milliyetçilik gibi akımlara bağlı kalınması ve bu akımları benimsemesi özcü düşünce olarak tanımlanabilir.

Türk modernleşmesi sürecinde toplum temelli birey, hem Osmanlı’da hem Türkiye Cumhuriyeti’nde bir toplumun genel özcü düşüncelerine bağlı bireylerden oluştuğu anlamına gelmektedir. Özellikle Tanzimat dönemi romanlarından başlayarak incelenirse ve Türk sosyologlarının çalışmalarına bakılırsa modernleşme sürecinde en büyük kaygılardan birinin toplumun geleneklerini ve değerlerini yitirme ve başka bir toplum yapısına evrilme sorunudur. Mardin (2001), bu kaygıyı Bihruz Bey sendromu ile çok iyi özetlemektedir. Çünkü Bihruz Bey toplumun geleneklerinden, göreneklerinden ve değerlerinden kopmuşluğu simgelemektedir. Devlet temelli birey ise modernleşme sürecinde devletin bekasının çok önemli bir sorun olmasından kaynaklanmaktadır. Batılı devletlerin Osmanlı toplumunu

bölmeye çalışması genel olarak tüm toplumda ve bireylerde büyük bir kaygı yaratmıştır. Hala günümüze kadar gelen bu arkaik kaygının temelinde doğal olarak zihinlerde devletin bekası yatmaktadır. Devlet temelli bireyde, devletin önceliği hayati derecede önemlidir. Dolayısıyla birey ikinci plandadır.

Toplum ve devlet temelli birey anlayışına bakıldığında, Batılı anlamda bireycilik belli çabalar olmasına rağmen Türk modernleşmesinde ortaya çıkmadığı söylenebilir. Her toplumun kendi refleksi ve dinamikleri göz önünde bulundurulduğunda bu durum anlaşılabilir. Nitekim Ortaylı (2008b) ve Mardin (2001) çalışmalarında Osmanlı'nın kendine özgü bir modernleşme pratiği geliştirdiğini belirtmektedir.

Modernitenin Temel Özellikleri ve Türk Modernleşmesi

Müphemlik

Bauman (2003), en geniş anlamda moderniteyi bir düzen arayışı olarak niteler ve bu düzen arayışının en üst noktasında da Nazizm'i gösterir. Çünkü toplumda düzen kurmak için ayrımlar yapmak ve toplumsal unsurları sınıflandırmak tipik bir modernliğin pratiğidir. İnsan toplumda ideoloji, kimlik, etnisite ve cinsiyet gibi unsurlardan dolayı devamlı bir düzensizlikle karşı karşıyadır. Modernitenin akıl anlayışı, bu tür toplumsal olguların devamlı düzenlenmesi gerektiğini düşünür. Aslında Osmanlı'da bu düzenleme süreci Türkçülük, Ümmetçilik, İslamcılık gibi düşüncelerle denenmiştir. Bundan dolayı da, insan ne kadar çabalasa ve toplumsal olguları sınıflandırsa da tam anlamı ile olguları düzenlemede güçlük yaşamaktadır. Bu durum toplumsal yaşamda gittikçe daha zor bir hal almaktadır. Foucault'nun (2005) da belirttiği gibi biyoloji 19.yüzyılda gelişmeye başlamış ve sınıflandırma çok önem kazanmıştır. Biyolojideki sınıflandırma bir anlamda sosyolojiye ve oradan tüm ırkları sınıflandırmaya gitmiş ve en üst nokta olarak Nazizm'e ulaşmıştır. Çünkü amaç tek tip toplum düzeni yaratmaktır. Ancak, bu anlayış kaos, kaygı ve tedirginliği de beraberinde getirmektedir. Bauman dost ve düşman ilişkisini anladığını ve bir anlamda dost ve düşman ikileminin topluma düzen verdiğini düşünür. Bu ikilemde kimlikler bellidir, ancak yabancı kaostur. Bundan dolayı, modern insan yabancı kavramına alışamaz, yanına yaklaştırmaz ve daha ilerisi yok etmeyi düşünür. Çünkü yabancı beraberinde müphemliği getirir. Modernitede, ırkçılık ve milliyetçilik inşası Aydınlanma ile birlikte gündeme gelmiştir ve aklın her şeyi sınıflandırabileceği ve anlayabileceğine inanılmıştır. Ancak akıl toplumda belli bir düzen istediğinde, bu durumun dışında kalmış olan müphemliği yaratır, hatta bir anlamda tek akıl düzeni istenmektedir. Bauman (2003, s. 11), “görünüşte dilin bu

adlandırma/sınıflandırma fonksiyonunun amacı müphemliğin önüne geçmektir” der. Bauman (2003, s. 17) şunları ifade eder:

Sınıflandırma, dâhil etme ve dışlama eylemlerinden oluşur. Her bir adlandırma eylemi dünyayı ikiye ayırır. Müphemlik, sınıflandırma işinin bir yan ürünüdür ve her seferinde daha fazla sınıflandırma çabasını gerektirir. Düzenin ötekisinin eşanlamlılarını tanımlanamazlık, tutarsızlık, uyumsuzluk, müphemlik olarak görmektedir.

Bauman (2003), müphemliğin kökünü kazıma çabasını tipik bir modern pratik olarak görür. Modern siyasetin, modern aklın ve modern yaşamın özüdür. Dolayısıyla bu, kesin olarak tanımlama ve kesin olarak tanımlanamayan her şeyin bastırılması ya da elenmesi çabasıdır. Aslında boşluğa tahammülü olmayan şey doğa değil, modern pratiktir. Bundan dolayı da hoşgörüsüzlük, modern pratiğin doğal bir eğilimidir. Kaosa karşı savaş, düzen için verilen pek çok yerel muharebelerden oluşur. Modern tarihin çoğu döneminde bu muharebeler gerilla birimlerince yürütülür (Bauman,2003). Modern tarihin çoğu döneminde bu muharebeleri koordine edecek merkezler yoktu. Modernlik, en önemli başarısı olarak, dünyanın parçalanması ile övünmektedir. Parçalanma, modernliğin gücünün ana kaynağıdır. Bütün düzen itkileri gibi amaca dayanan düzen itkisi de enerjisini, müphemliğe duyduğu nefretten alır. Ancak modern, parçalanmış düzen itkilerinin nihai ürünü, daha fazla müphemlik olmuştur (Bauman, 2003, s. 25).

Bauman’ın (2003) müphemlik vurgusu, Osmanlı’nın son döneminde toplumu birleştirmek için geliştirilen düşünce akımları ile benzerlik göstermektedir. Çünkü dağılmakta olan Osmanlı toplumunu birleştirme çabası sosyo-tarihsel olarak olağan bir tepki olarak görülebilir (Mardin, 2009; Berkes, 2004; Findley, 2011; Ortaylı, 2015). Tüm çabalara ve sınıflandırmalara rağmen modernleşme Osmanlı’da ve Türkiye Cumhuriyeti’nde belirsiz kalmıştır (Berkes, 2002). Özcü düşünceler çevresinde oluşan modernleşme pratiklerinin yetersiz kalmasının nedeni, batıdan nelerin alınacağı meselesi bitmek bilmeyen tartışmaların temelini oluşturmuştur. Bilim ve tekniğin alınması temel düşünce olmasına rağmen, kültürel unsurların ve yaşam tarzlarının reddedilmek istenmesi modernleşme sürecinde bir ikilik yaratmıştır. Toplumun nasıl sınıflandırılacağı temel bir problem haline getirilmiştir. Batı’nın hem iç hem de dış müdahaleleri Osmanlı toplumunu ve Türkiye Cumhuriyeti’ni belli adımlar atmaya itmiştir. Toplumun bir arada kalması için geliştirilen fikirler doğal olarak belli değerlerin dışarıda kalmasına neden olmuştur. Modern aklın sıradan bir pratiği olan bu tavır modernleşme sürecinde çok ciddi çatışmalara ve belirsizliklere yol açmıştır (Meriç, 1981;

Moran, 2004). Bauman'ın ifade ettiği gibi “modern devlet, egemenliğindeki insanları, aklın yasaları ile uyumlu, düzenli bir topluma dönüştürmek için onları kapsamlı bir şekilde incelemeyi misyon edinmiştir” (Bauman, 2003, s. 34).

Dolayısıyla Osmanlı'da başlayan modernleşme pratiklerinin temel amacı aslında modernitenin etkisi altında toplumu sınıflandırma ya da topluma kategorik olarak bir ad verme arayışı yaşanan toplumsal süreçlerin uyumlu bir şekilde tasarlanarak bir düzen toplumu yaratma olmasıdır. Fakat sınıflandırma nasıl yapılırsa yapılsın toplumun bir bütün olarak görülmesi ya da gösterilmek istenmesi tarihsel olarak 20.yüzyılda yeni sorunların tartışılmasına olanak sağlamıştır.

Modernite ve Bireysel Kimlik

Giddens'a (2010) göre, bireysel kimliğin kökleri Batı bireyciliğinde yatmaktadır. Bauman'a (2003) göre ise, bireysellik fikri, her bireyin kendine has özellikleri olduğu modern çağdan önce rastlanabilen bir özellik değildir. Ortaçağ'da, soy, cinsiyet, sosyal statü ve kimlikle ilgili fikirler çok değişken değildi (Giddens, 2010). Tüm bu ilişkiler kurumlar tarafından düzenlenmekteydi ve birey bu kurumlar içerisinde aktif bir role sahip değildi. Birey algısı geleneksel toplumlarda anlamlandırılmamıştır, ancak modern toplumlarda iş bölümü ortaya çıkınca birey ödüllendirilen bir konuma yükselmiştir. Modernitede önemle vurgulanan “birey”, “benlik”, “bireysel-kimlik” gibi kavramlar üzerine Rainwater (1989) farklı incelemelerde bulunmuştur. Benliğin, bireyin sorumlu olduğu refleksif bir tasarım olduğunu ve benliğin bizzat bireyler tarafından yaratılan bir şey olduğunu belirtir. Ayrıca, benliğin ilerlemeci bir gelişim çizgisini belirlediğini ve benliğin geçmişten aldıklarıyla geleceği inşa ettiğini vurgular. Giddens'a (2010) göre, modernite bireyi bir karmaşanın içerisine çeker ve hayatta hangi seçeneklerin daha önemli olduğu konusundaki yardımı sınırlıdır. Bireysel kimliğin oluşumunda kişinin gündelik yaşamda verdiği basit kararlar da etkilidir. Bireyin ne giyeceği, ne yiyeceği, iş ve aile ortamında nasıl davranması gerektiği gibi konulardaki kararları kimliği belirleyici role sahiptir.

Modernitenin bireyi ve bireyciliği, vurguladığı göz önünde bulundurulacak olursa Türk modernleşmesi sürecinde en eksik kalan özelliğin bu olduğu söylenebilir. Tanzimat'tan itibaren birçok alanda yapılan yenilik çalışmalarının temelinde modernitenin çekirdeğini oluşturan bireysellik tam anlamıyla yer bulamamıştır. Türk modernleşmesi bu anlamda özünde bireyden yoksun bir modernleşmedir (Bulduker, 2011). Her ne kadar, Fransa'nın Le Play kuramlarından etkilenen Prens Sabahattin, bireycilik konusunda girişimleri olsa da Türk

modernleşmesinde pek yer bulamamıştır. Dolayısıyla, aslında modernleşmenin en fazla direnç gösterildiği alan bireycilik olmuştur. Aynı zamanda, Tanzimat döneminin romanlarına bakıldığında, aslında toplum temelli eserlerin çoğunlukla verilmesi bu durumun en önemli kanıtı olma niteliğindedir. Romanlarda bireyselleşmeye çalışan karakterler genelde cezalandırılır ve sonları kötü biter. Çünkü Türk modernleşmesinde toplum ve devlet bireyden önce gelir (Ecevit, 2011). Milli birlik ve ulus idealinin yanı sıra devletin bekası sorunu bireyin ikinci plana itilmesine neden olmuştur. Türk modernleşmesi, batı tarihinin izlediği ve deneyimlediği bireysellik sürecini yaşayamamıştır. Temel hedeflerden biri ulusal idealler çerçevesinde bireylerin bir araya gelmesi olmuştur. Dolayısıyla, makro düzeyde Mardin'in (2009) ifade ettiği anlamda, merkez tarafından benimsenen özcü düşünceler aslında bireyin ikinci plana itilmesine sebep olmuştur.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Modernite akli ve bireyi ön plana çıkarmakla birlikte aklın devamlı olarak toplumu sınıflandırma ile uğraşması, Bauman (2003) tarafından bir sorunsal hale getirilmiştir. Fakat bu çalışmada modernitenin ikinci özelliği olan bireysel kimlik konusu Giddens (2010) tarafından olumlu olarak görülmektedir. Genel olarak Türk modernleşmesi sürecine bakıldığında, merkez-çevre gerilimi bu süreci bir anlamda müphemliğe itmiştir ve bir türlü tamamlanamayan bir proje olarak kendini sürdürmektedir. Tarihsel nedenlerden dolayı özcü düşüncelerin hakim olması toplumu anlamada yetersiz kalmaktadır. Tunaya'nın (1960) ifade ettiği gibi, Türk modernleşmesi ikircikli bir gerilim etrafında oluşturulmuştur. Batı'daki tarihsel akışın tersine Türk modernleşmesindeki tarihsel süreç, belirgin bir şekilde elit kesimin yukarıdan halkı etkilemesiyle yaşanmıştır. Benzer şekilde, Ortaylı (2015) da Türk modernleşmesinin otokratik ve merkezîyetçi olduğunu ısrarla savunmaktadır. Meriç (1981, 1983) ise modernleşmenin tarihsel sürecini iki bölümde yorumlamıştır. 18. yüzyıldaki modernleşmeyi olumlu görürken, 19.yüzyıldaki modernleşmeyi olumsuz ve taklit olarak değerlendirmektedir.

Mardin (2009), Türk modernleşmesinin asıl sorunun merkezden yönetilme sorunu olduğunu belirtmektedir. Merkez-çevre arasındaki sürecin olumsuzluk içermesi ve çevrenin, merkezde yer alanların yaptıkları konusunda bilgilendirilmemesi modernleşme sürecinin uzamasına neden olmuştur. Mardin (2009), merkezin yarattığı bu durumdan aydınların ve elitlerin sorumlu olduğunu belirtmiştir. Aslında sürecin bu anlamda olumsuz olması, Türk modernleşmesinde Batı'daki anlayışta benimsenen bireyin ortaya çıkamamasına neden olduğu

söylenbilir. Bu süreçte matbaa, eğitim, kitle iletişim, askeri, teknik ve edebiyat gibi farklı alanlarda olumlu gelişmeler yaşanmasına rağmen modernitenin temel ilkelerinden bireyciliğin gelişmediği görülmektedir. Bu açıdan gerçek anlamda orta sınıfın oluşmaması, birey ve toplum arasındaki düalizm sorununun daha da altını çizmiştir. Çevrenin modernleşmenin temel hedefi olmaması, çevrenin bireyselleşmesini engellemiştir. Çevre, merkez tarafından bir anlamda ötekileştirilmiştir.

Ortaylı (2015), tarihsel olarak bireycilik olgusunun yaşanması ya da yaşanmamasında, Osmanlı Fransız Devrimi'nin getirdiği yeni anlayışa tepki göstererek kendi toplum-devlet-merkez anlayışını oluşturduğunu belirtmektedir. Çünkü bireyin içinde olmadığı makro düzeyde özcü düşüncelerin tartışılması ve benimsenmesi Fransız Devrimi'nin temel niteliklerine ters bir anlayış idi. Fransız devriminin vurguladığı modern birey olgusu, Türk modernleşmesinde özcü düşünce temelinde topluma ve devlete vurgu yapılarak aslında modernitenin diğer bir yüzü olan düzen arayışını getirmiştir. Bu düzen arayışı da Türk modernleşmesinde Baumancı anlamda müphemlik yaratmıştır. Dolayısıyla bireyin özgürlüğü karşısına çıkarılan ideal ulus-devlet anlayışı modernitenin getirmiş olduğu müphemlik sorunsalını aşamamasına neden olduğu söylenebilir. Düzen arayışı ve makro düzeyde ideal toplum yaratma çabası tarihsel süreçte müphemliği daha fazla arttıran toplumsal bir davranış olarak görülebilir. Birey bu sistem içinde kendi bireyselliğini yaşamaya çabaladıkça düzen arayışı itkisiyle devlet-toplum ekseninde belirlendiğini fark edecektir. Birey-düzen arayışı arasındaki gerilim ve düalizm Türk modernleşmesinin tarihsel bir sorunsalı olarak hala güncelliğini korumaktadır. Güncel gazete köşe yazılarına bakıldığında neredeyse her gün Türk modernleşmesinin bu ikilikler çerçevesinde cereyan ettiği görülebilir. Son dönemde, Göle (2002, 2009) ile birlikte modernleşme farklı şekillerde kavramsallaştırılmıştır ve modernleşmeyi batı-dışı modernlik kavramı ile açıklamaya çalışmıştır çünkü modernlik küresel olduğu kadar yerel özellikleri olan bir kavramdır. Göle (2002) sadece Batı'nın diğer kültürleri etkilemesi olarak algılamaz. Aksine, batı dışındaki kültürlerin de batıyı etkilediğini düşünür.

Türk modernleşmesi ile ilgili yapılan analizlerde Batı modernitesinin hiçbir sorunu olmadığı anlaşılmamalıdır. Aksine akla çok güvenen modernite iki büyük dünya savaşı vererek moderniteden postmodernite evresine geçmek zorunda kalmıştır. Gerçek anlamda modernitede bireyin ortaya çıkmadığı ve aklın egemenliği altında belirsiz kaldığı tarihsel süreç içerisinde anlaşılmıştır. Postyapısalcılık ve postmodernitenin ortaya çıkışı aslında bu müphemliği ortadan kaldırmaya yönelik eleştirilerdir. Türk modernleşmesi süreci kendi köklü

ve tarihselliği içerisinde bulundurduğu sorunları ve düalizmi aşmak için bugün de büyük bir çaba göstermektedir. Modernite ve Türk modernleşmesi ile ilgili tartişmalar toplumun her düzeyinde tartişılarak sorun derinleştirilebilir ve bireyin kendi tarihini ve tarihselliğini özgürce yorumlayarak ve eleştirel bakarak modernleşme konusunda birey temelli düşünceler ön plana çıkarılabilir.

KAYNAKÇA

- Bauman, Z. (2003). Modernlik ve Müphemlik. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Bell, D. (1990). Resolving The Contradictions of Modernity and Modernism. *Society*, 27(3), 43-50.
- Berkes, N. (2002). Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Berkes, N. (2004). Türkiye’de ağdaşlaşma. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Buldaker, G. (2011). Servet-i Fünun Dönemi Romanlarında Aile. Ankara: Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ecevit, Y. (2011). Türk Romanında Postmodernist Açılımlar. İstanbul: İletifim Yayınları.
- Featherstone, M. (2005). Postmodernizm ve Tüketim Kültürü. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Findley, C.V. (2011). Modern Türkiye Tarihi. (ev: G. Ayas). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Foucault, M. (2005). Özne ve İktidar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gencer, M. (2008). Osmanlı-Türk Modernleşme Sürecinde Kültür, Din ve Siyaset İlişkiler. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 3 (2), 354-369.
- Giddens, A.(1998). Modernliğin Sonuçları. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Giddens, A. (2010). Modernite ve Bireysel Kimlik. İstanbul: Say Yayınları.
- Göle, N. (2002). Batı Dışı Modernlik: Kavram  zerine. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* 3, 56-67.
- Göle, N. (2009). İ İe Girişler: İslam ve Avrupa. (ev: A. Berktay). İstanbul: Metis Yayınları.
- İnalcık, H. (2008). Doğu Batı Makaleler II. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Karpat, H. K. (2011). Türk Siyasi Tarihi. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Mardin, ř. (1973). Center-periphery: A Key to Turkish Politics. *Daedalus*, 102 (1), 169-190.
- Mardin, ř. (2001). Türk Modernleşmesi. İstanbul: İletifim Yayınları.
- Mardin, ř. (2006). Türkiye’de Toplum ve Siyaset. İstanbul: İletifim Yayınları.
- Mardin, ř. (2009). Tanzimat’tan Sonra Aşırı Batılılaşma. *Türk Modernleşmesi*, 21-79. İstanbul: İletifim Yayınları.
- Meriç, C. (1981). Bir Facianın Hik yesi. İstanbul:  mran Yayınları.
- Meriç, C. (1983). Batıda ve Bizde Aydının Serüveni: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi . İstanbul: İletifim Yayınları.
- McGowan, J. (2000). Modernity and Culture, The Victorians and Cultural Studies. *Nineteenth Century Contexts*, 22(1), 21-49.
- Ortaylı, İ. (2008a). İmparatorluğun En Uzun Y zyılı. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2008b). Avrupa ve Biz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Ortaylı, İ. (2015). Batılılaşma Yolunda. İstanbul: İnkılap Yayınları
- Paterson, M., & Higgs, J. (2005). Using Hermeneutics as a Qualitative Research Approach in Professional Practice. *The Qualitative Report*, 10(2), 339-357.
- Rainwater, J. (1989). *Self-therapy: A Guide to Becoming Your Own Therapist*. London: Crucible.
- Simmel, G. (1999). *Çatışma Fikri ve Modern Kültürde Çatışma*. (Çev: A. Aydoğan). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Şaylan, G. (2006). *Postmodernizm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Toynbee, A. J. (1946). *Study of History*. London: Oxford University Press.
- Tönnies, F. (1957). *Civilisation and Society: Gemeinschaft and Gesselschaff*. (Çev: C. P. Loomis). East Lansing, Michigan: Michigan Date Press.
- Tunaya, T. Z. (1960). *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*. İstanbul: Yedigün Matbaası.
- Wagner, P. (2005). *Modernliğin Sosyolojisi*. (Çev: M. Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. (Çev: Z. Gürata). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Weber, M. (2006). *Sosyoloji Yazıları*. (Çev: T. Parla). İstanbul: İletişim Yayınları
- Weber, M. (2012a). *Ekonomi ve Toplum Cilt-1*. (Çev: L. Boyacı). İstanbul: Yarı Yayınları.
- Weber, M. (2012b). *Ekonomi ve Toplum Cilt-2*. (Çev: L. Boyacı). İstanbul: Yarı Yayınları.